

Érdy Miklós

A korai MAGYARSÁG nyomai KELETEN és HUN kapcsolatai

Traces of the Early Magyars in the East and their Hunnic connections.

The topics of the above title are not dealt with by official historiography. Should someone, however, wish to deal with these in a book, the question arises: what could be, and what should be included in the book? This is why I try to outline my research and field work accomplished in the end of the 20th c. in the regions of the Danube, Kur River, Yenisey, and Yellow River.

In Part I, I deal with the field work in the middle and far-eastern regions of Eurasia. The important areas were:

Central Asia, Samarkand, Bokhara.

Along the Kur River in the Southern Caucasus, Georgia, Azerbaidzhan, Armenia.

This is followed by Khiva in the ancient Khorezm, along the River Oxus.

A most important area of my research was the land of the Ujghurs in Xinjiang; "to reach that was his most ardent desire [of Csoma de Kőrös]".

Finally we crossed the Ural Mountains by the Transsiberian Express observing how could mounted nomads cross into Europe from the East. The route of the Magyars are demarcated by the locations of their early cemeteries.

In Part II, prehistoric relations, archaeological and ethnographic parallels follow. The chapters are:

The origin of the tulip motif and its Central Asian gene center.

The border of the coronation mantle, which has never been analyzed, where a large tulip - the flower of life - and watchful cranes surround the royal pair and the saints.

The *ködmön*'s, (a leather garment) never examined distribution in Eurasia, followed by that of the *szűr*, *guba* and other cloth garments.

The red leather appliques of a *ködmön* at Pazirik and numerous identical ornamental motifs connect the early Magyars to the culture of Scythian times.

For Hungarian prehistory the most important are the partial horse burials in which six identical customs direct the early Magyar history toward the world of the Huns.

These parallels are supported by the use of the face covers with metallic eye platelets reaching back to the 8th c. BC.

At the end we discuss the size of the population of the land-taking Magyars, the merely mythical role of the Petchenegs, the legend of Magyar remnants in

the Ordos-steppe, the guidance of folk music and the genetic markers to the Far East.

The introduction of a new method of *map-stratification* in Hungarian prehistory sums up this recent synthesis.

A címben foglalt témával a hivatalos történettudomány nem foglalkozik. Ha valaki mégis könyvet akarna erről írni, feltehető a kérdés: Mi az, amit be lehetne, és amit be kellene venni a könyvbe? Ezért próbálom felvázolni a 20. sz. végén végzett kutatásaimat és terepjárásaimat a Duna, a Kur folyó, a Jenyiszej és a Sárge-folyó mentén.

I. rész. Az I. részben felvázolom a *kutatóutakat Eurázsia középső és távolkeleti térségeibe*. A főbb állomások:

DÉL-KAUKÁZUS. Ott a jelenben Grúzia, Azerbajdzsán és Örményország fekszik. Ez egy igen különleges terület. A magyarság korai történetének számos ködös szála vezet a Kaukázus felé, tán valami régi hagyományt tükrözve. E miatt ment oda az 1200-as években Ottó barát négy társával majd röviddel utána Julianus barát szintén négy társával. De gróf Zichy Jenő is arra indult a nagyírú Posta Béla régésszel. Továbbá Arany János is írt a Buda Halálában arról, hogy a magyarok a Kaspi tó alól jöttek fel a tüzek földjén. Emellett Kőrösi Csoma is úgy vélte, hogy a Kaspi alatt jöttünk be Európába.

De hát a Nimródi hagyomány és a Csodaszarvas legenda kiindulási helyeként is Perzsia északi vidéke van megjelölve. Azon kívül a Kur folyó vidéke a villódzóan a mezőben égő földgáz, a tűz földje. A perzsa Gardézi írja: a magyarok tűzimádók. Ezen kívül a Kuma folyó mentén, a Kaukázus fölött volt Magyar városa.

Két képet fogok bemutatni:

Az egyik délről a Kur folyóba ömlő Tavusz folyó vidéke (1) amely a hírneves *sabartoi asfalo* ősi magyar néptörődék kielemezett helye. Ez a Londoni Egyetem kaukázusi szakértőjének Minorskinak a levezetése. Pár száz évvel később ezeknek a szabartoiaknak szavárd, szevordi (örményül), sziyavurdi (arabul) volt a helyi népesség által használt neve. Lakhelyüket pedig Minorszki nyomán a most vetített térkép mutatja.

A (2). kép, amit mutatok MAGYAR városában a 300 éve még fennmaradt romok képe, ahol a térkép hátuljára így van a város neve írva: MADZSARY. A város Timur Lenk európai hadjárata idején rombolódott le (1395). Ezt a rajzot Nagy Péter cár parancsára egy tűzértiszt készítette 1726-ban

Földrajzilag a következő állomásom az **ŐSI KHOREZM** területe az Aral-tónál. Ennek volt a fővárosa Khiva (3), amely most múzeumváros, melyről Vámbéry írt elragadtatással. A magyar korai történet szempontjából Khorezmia nagyon fontos. A magyar krónikákban azt olvassuk, hogy nem csak az Apáknak, de az Árpádoknak is az ősanja Khorezmiából származó asszony, aki a hun Csaba királyfi felesége. Az nagyon is igaz, hogy a korai Magyarországra sok káliz jött be a kabarokkal. Káliz a mohamedán khorezmiak neve, akik főleg a pénzverés-

sel, ötvösséggel és a királyi jövedelmek kezelésével foglalkoztak. Ez oklevelekből ismert, másrészt főképp arab forrás számol be a kálizokról (Abu Hamid al Garnati).

Khorezmiában, a mecsetek és torony-minaretek falait borító csempéken, valamint a faragásokon, (4) különlegesen gazdag párhuzamait találtam meg a magyar díszítőmotívumoknak. Ezek után 23 magyar díszítőmotívumot (5) melyből 18-at találtam meg Khorezmben, számos közép-ázsiai nép motívumaival ugyanakkor finnugor népekével is táblázatosan összehasonlítottam és elemeztem.

Ezen a térképen (6) láthatjuk a területeket, amelyeken kutatást végeztem a 20. sz. végén. Tehát: Dél-Kaukázus, Khorezmia és Khíva, majd Közép-Ázsia Szamarkanddal, és Bokharával, végül pedig Mongólia és Xinjiang, vagy régebben Sinkiang, azaz Kelet Turkesztán, az Ujgurok hazája. Idézem Kőrösi Csoma orvosának feljegyzését: „oda eljutni volt végcélja legforróbb óhajításainak”, írta Dr. Campbell

Kőrösi Csoma a nagyenyedi professzorokhoz írt levelében, melyet végrendeletének is tekintenek, előre utat mutatva ezt írta: „... indulok a mi Eleink legregibb hazájába **nagy és kis Bukáriába**”... s ha utam végre nem hajthatnám, aki utánam megindul, „egyenesen az említett országokba menjen”.

Ez az útmutatás egybevágott lehetőségeimmel és terveimmel. Ezért mentem 1982-ben egy csoporttal Közép-Ázsiának középső részébe, a **„CSODÁS” SZAMARKAND, és a „NEMES” BOKHARA térségébe**, mely a Csoma által említett Nagy Bukária, azaz a korábbi Bokharai kánság. Ez a nagy eurázsiai steppe-öbnyben fekszik. Itt főleg az építmények gyönyörűsége a Regisztán téren (7), és a történelmi levegő (Timur Lenk mauzóleuma) az (8), amely az embert megkapja, és aminek meglátogatásáért az áruhás Vámbéry Ármin hazánkfia többszörösen életét kockáztatta. A szerzetesnek álcázott Vámbéry a Bokharában alapított, nakisbendi szerzetesrendhez tartozott. Egyik kép az államtitkár tavának partján a teázó (9), a másik egy nagyon szeretett mesehős, Naszreddin nagy szobra Bokharában, (10) előtte a szerző.

Ennek az útnak az alkalmával tudtam elvégezni a **ködmön**, bórrátétes vagy hímetett búrujjas eurázsiai elterjedését, vizsgáló kutatásomat, amely a könyv 10. főfejezetét képezi. Soha ilyen tárgyú munka nem jelent meg Magyarországon. Bokharában tudtam meg 1982-ben, hogy már be lehet menni Kínai vagy Kelet-Turkesztánba (Kis Bukáriába), melynek elérése volt Kőrösi Csoma leghöbbsen vágyott végcélja.

KELET-TURKESZTÁNBA, az UJGUROK hazájába a következő évben, 1983-ban jutottam el először. Itt a legkülönlegesebb ismeret, ami birtokomba jutott újra és újra az volt, hogy a helyi ujgurok mi módon emlékeztek miránk, magyarokra, és hogy tán népelemlekezetként mit tudtak rólunk. Ezekről minden részlettel beszámolok a könyvben.

A gyűjtött ujgur népzene egyes darabjainak erős hasonlósága a magyar népzenehez, serkentett arra, hogy a Bartók hagyatékba beleássam magam. Így Bartók olyan kívánatos, őstörténeti vonatkozású megállapításai kerültek felszínre melyek ismeretlenek voltak. A Magyarországon kiadott, angol nyelvű könyvet,

melynek szerzője a török Adnan Saygun, aki Törökországban a kísérője volt. Bartók nem finnugoros konklúziója miatt idehaza nem lehetett üzletben megvenni. Az egyetlen példány, amelyet én New Yorkban vettem, szakadozottan már hét éve porosodott a legmagasabb polcon.

Aztán az évszázad végén többször voltam Mongóliában, továbbá az akkori Szovjetunióban és Észak-Kínában. Végül 1992-ben a (11) **TRANSZSZIBÉRIAI EXPRESSZEN** kereszteltük nyugat felé Szibériát, és az Ural-hegységet, akkor Bárdi László barátommal és kutatótársammal együtt. Kínából egy régészeti konferenciáról az Expresszsel hazatérve, igyekeztem megfigyelni azt, hogyan tudhattak nomád lovasnépek Európába hatolni Keletről.

A kép, amit bemutatok, az eredetileg a hun áldozati bronzüstök előfordulási térképe. Feltűnt nekem azonban, hogy egy helyen az üstleletek libasorban sorakoznak az Ural-hegység előterében, utána pedig szétterülnek. Az expressz is arra megy. Vizsgálódásaim a földrajzi Atlaszokban azt mutatták, hogy itt egy alacsonyan fekvő hegyvonulat, avagy nyereg van az Ural-hegységben, úgy 40-50 km-es szélességben. Azt találtam, hogy itt van a jekaterinburgi átjáró, két kis folyóval, amely mentén nomád népek könnyen keresztelni tudják az Ural-hegységet. Egy most nem közölt néprajzi térkép mutatja, hogy nem csak a hunok, hanem csuvasok és a török fajú kazáni tatárok is itt keresztelték az Uralt állandó érintkezésben finnugor népekkel.

Amagyságútjaserencsére világosan kirajzolódik a (12) lovastemetkezéseket rejtő Ural-vidék korai magyar temetőinek térképéről.

Megvizsgálva tehát az Ural vidéki most már magyar lovas temetőket, azt látjuk, hogy míg a hunok üstjei a jekaterinburgi-átjárót, és az Ural folyó völgyét jelölik ki a hunok Európába vivő útjaként, a honfoglaló magyarság nem kettő, hanem három útvonalon keresztelte itt az Ural-hegységet.

Magán az átjárón áthaladó nép ér majd a Káma folyó torkolati részéhez, a tipikusan magyar jellegű Bolshie Tigani temetőhöz. Másodsorban mehettek az Ural folyó völgye mentén is a temetők szerint, de a legnagyobb rész a csak 20 km-el arrébb fekvő Bjeleja folyó forrása mentén hatolt be és annak völgyében telepedett meg. Ez történetesen ott van Baskíria közvetlen szomszédságában, amely térségben Juliánusz magyar töredéket talált, bár anélkül hogy azokat részletesen leírta és ismertette volna.

II. rész. Így tehát eljutottunk a II. részhez, melyben az *őstörténeti vonatkozások, régészeti és néprajzi párhuzamok* feldolgozása következik. Az itt következő fejezetek lényegét ismertetem.

Elsőnek a nagyon szeretett magyar **tulipán motívum eredetéről** számolok be.

Erről a hivatalos néprajztudomány azt tanítja, hogy a tulipán motívum a 17. sz.-ban került hozzánk Hollandiából, majd a 18. századra népművészetünk motívuma lett és szélesen elterjedt.

Csak hogy én egy igen széleskörű gyűjtést és összehasonlítást végeztem, amelynek nagy részét közlöm a könyvben. Azt találtam, hogy a tulipán motívum vissza az időben 100 évenként megtalálható a honfoglalás idejéig.

Ez Ajtony (13) címere, tulipánt tartó oroszán, 10. századi, GYÖRFFY nyomán és 10 századi szíjvég Tocik 1968 után. A tulipán megtalálható textilen, kőfaragásként, festett miniatúrákon és művészi fémmunkákon. De még tovább követhető vissza az időben egészen Kr.e. a 8. sz.-ig a szkíta időig, amikor is nem csak a tulipán, hanem összesen 23 növényi motívumunk mutat nagyfokú párhuzamot a Kelettel, ezeknek nagy részét Khorezmiában gyűjtöttem.

De a tulipánnal kapcsolatos legfontosabb eredményt még bemutatom. Ez a növény géncentrumának a térképe (14), amelynek központja a Pamír lankái, a Tien-san hegyoldalai és a környező steppe vidék. Itt egy 1000 km-es sugarú körben a vadtulipánnak 51 fajtája él. Ilyen a virágzó legelő (15), amikor a hó elolvadása után vadtulipán szőnyeg borítja a steppét, ameddig csak a szem ellát. S ha a magyarság erről a vidékről jött, bőven nyílt alkalma arra, hogy a növény szeretete mélyen a népművészetünkbe ivódjon. Érdekesen a vadtulipán másodlagos géncentruma a Kaspi tó nyugati oldalán van, arra felé, amerre a korai magyarság nyomai szintén megtalálhatók.

A következő fejezet a **koronázási palástnak a szegélyével** foglalkozik. A szegély a mintásan szövött, vagy hímzéses daraboknak az a része, amely leginkább megőrizte a hagyományt, a régi motívumokat (16). A palástot részleteiben sokat elemezték és írtak róla, de a palást szegélyére nem fordítottak gondot. Csak értelem nélküli díszítésnek vélték. Gondos vizsgálatom azonban azt mutatja, hogy a palást szegélyén van egy nagy ötösztatú tulipán, amelyet két hosszú nyakú, daruszerű madár őriz. Tizenkét ilyen madárpár volt az eredetileg miseruha szegélyen (egy madár most hiányzik, azt kivágták). Ezek a korongokban a szenteket és a királyi párt vigyázzák, mint őrmadarak. Címereinkről és 13. sz.-i pénzeinkről ismerjük az őrdarukat, ezeket látjuk a palást szegélyén is elemzésem szerint.

Ilyen ötösztatú tulipánt látunk egy (17) honfoglalás kori ezüst karperecen, de egy khorezmi faragáson is. Hihetetlen a kettő között a hasonlóság.

Következik a **ködmön és a szűr** eurázsiai elterjedése. Az eurázsiai ködmönt soha nem vizsgálták, erről tanulmányt nem találunk. Most csak azt tudom megmutatni, hogy melyek azok a népek Euráziában, amelyek ködmönt viselnek, mely lehet derékig érő rövid ködmön, vagy bokáig érő hosszú ködmön. A lényeg az, hogy ez egy szőrmével befelé fordított kabátféle ujjas viselet. Lehet gazdagon díszített, de lehet díszítetlen. Ez a (18) ködmön elterjedésének a térképe. De erre a térképre rá van rétegezve a szűr elterjedésének a térképe, amely a fiatalon elhunyt, kanadai múzeumban dolgozó, Molnár Veronika munkája.

Ugyanis most eljutottunk a **térkép rétegzés elvéhez**. Ez az elv az eddig tárgyalt minden motívum esetében alkalmazható. Az elv itt az, hogy keressük a vizsgált térképek átlapoló közös magvát. A nem átlapoló üres széleket elhanyagoljuk. És akkor azt mondjuk, csak nem akarja valaki azt állítani, hogy ha 8-10 korai magyar vonatkozású régészeti és néprajzi térképnek van átlapoló közös magva, hogy az nem fokozottabb mértékben jelez egy olyan területet, amely a korai magyarság otthonaként fokozott figyelemmel veendő számba. Ez adja meg számunkra azt a térséget, azt az irányt, amely felé a korai magyarság ósházáját keressünk kell.

Mit találunk azonban a korai szkíta kultúrának, és a magyarnak a kapcsolatáról. Ha megvizsgáljuk Közép-Ázsiában, Pazirikban a halomsírokat, amelyeket a Kr.e. 8. sz.-tól a 4. századig datálnak, akkor azt találjuk, hogy Pazirikban nagyon sok hun jelleg van a temetkezési szokásokban. Ugyanakkor 10-12 teljes lovat temetnek el a halottal. A teljes lóval való temetkezés azonban nem hun, mert mint alább látni fogjuk a hunok mindig részleges vagy jelképes lovas temetkezést használnak. Az irodalomban, a tudományos közleményekben Pazirikot szkítának szokták besorolni.

Van azonban itt egy különleges dolog (19). Nem színes az illusztráció, de részletesen leírják a **piros bőrrátétes ködmön** jelenlétét a 2. számú halomsírban. Kakastaréjos bőrrátétekkel van díszítve, melyeket vékony ínból készült szállal varrtak fel. Hogy nézhetett ki ez a piros bőrrátétes ködmön? Akár csak a ködmönök Somogyban, melyeket ezen a dián látunk.

Tehát nem csak váratlan módon piros bőrrátétes ködmönt találunk Pazirikban, hanem a 23 vizsgált magyar motívumunk közül 16-nak azonos mását találjuk a halomsírokból. Le kell vonnunk a következtetést, a ködmön és a díszítőmotívumok összekapcsolják a magyarságot a korai idők szkíta kultúrájával.

A magyar őstörténet szempontjából azonban legfontosabbak a **hunok részleges lovas temetkezései**, amelyekben hat alapvető szokás azonos a korai magyar lovas temetkezésekkel. Ez nagyon súlyos régészeti párhuzam. Ezeket eddig soha nem ismerték fel és ezekről soha nem jelent meg közlemény. Először csakis a hun temetkezési formákat fogom bemutatni, utána pedig a magyar párhuzamokat. Tekintsük át a Fekete tenger fölötti pusztákon levők közül kiválasztott négy hun sír fajtát (20):

1. Ezek részleges lovas temetkezések, a ló koponyája és alsó lábszárai vannak a sírban.

2. Jelképes lovas temetkezés, lófej nincs temetve, csak jelképesen a zablá.

3. Háromféle földalatti sírszerkezetet látunk most, az egyszerű, téglalap alakú aknasírt, a padkás sírt és a padmalyos sírt, amelynél egy bő vájatot készítenek a sír alján, és abba tolják be a halottat, hogy megvédjék a lezuhanó rögtől.

4. A lófejen kívül más háziállatok feje, combja, bordája is van a sírokból a túlvilágra szánt eleségként.

5. Kerekaljú, széles szájú kis agyagedények (21) vannak az Irtis-folyam menti hun kurgán-temetőben a fejhez közel, rovátkolt peremmel.

6. Arany, ezüst és bronzlemezek, néha selyemlemezek vannak a szemek helyére varrva a halotti szemfedőkön. Kis bronzlemezeket (22) varrtak a kendervászon szemfedőkre már a Kr.e. 8. században shanrong előhun temetőikben a Távol-Keleten. Nagyon fontos szempont (!), mert bármilyen váratlan is, de ugyanebben a shanrong, előhun temetőben találtuk a legkorábbi párhuzamát a részleges lovas temetkezésnek a Kr.e. 8. századból. A helység neve Yuhuangmiao, Kínában.

Így áttekintettem a főbb hun temetkezési szokásokat, és most bemutatom ezek azonos párhuzamait korai magyar és honfoglaló magyar temetőikben (23).

1. Két részleges lovas temetkezés honfoglaló sírban, lábhoz tett és hajtogatott lóboros forma. Aknasírokat, azaz egyszerű, szokásos téglalap alakú sírokat látunk ezen a dián Révész László nyomán a karosi temetőből.

2. Jelképes lovas temetkezés honfoglaló sírban.

3. Padkás (24) honfoglaló temetkezést látunk Budakeszről fényképen, Ibrányból rajzot, Szolnokról pedig padmalyos temetkezést.

4. Azt hogy lovon kívül más áldozati házi állat részét is megtalálják honfoglaló sírokból, azt ásató régész (Vörös István) dokumentált megjegyzéséből tudjuk.

5. Kerekaljú, széles szájú agyagedényké (25) jellemzik az Ural környéki korai magyar lovas sírokat, amely a Kazáni Egyetem orosz-tatár régészeinek munkája nyomán ismert. Ez a kép Bolsije Tiganiból való a korai, legjellegzetesebben magyar temetőből.

6. Látjuk egyben az ezüsből készült szemfedő lemez maradványát is ebben a sírban. Ez pedig egy gyönyörű magyar lovas sír az etelközi pusztáról, szélesen terített szemfedővel.

Most olyan azonos párhuzamokat látunk hun és magyar régészeti leletek között, amelyek egy nép lelki világából és vallási meggyőződéséből fakadnak, és a párhuzamokat nagyszámú példa támasztja alá.

Csak megemlítem, hogy még további három párhuzam is van, melyeknek kevesebb előfordulását találtam. Ilyenek a női láncos ékszerek használata, a ketlősféjű lovak fémveretei a sírokból és a sírba tett lókoponya szétvágásának a ritka szokása.

Befejezésként tárgyalni fogjuk a honfoglalók lélekszámát és a besenyők nem létező mitikussá vált szerepét. Ugyanis, amit Konstatinosz Porphirogenetosz ír, azt nem írja az ő apja, Bölcs Leo császár, aki a kortárs és szemtanú volt, és ő volt, aki a magyarokkal szövetségre lépett, sem pedig nem írják más perzsa és európai források, amelyek gondosan beszámolnak minden 9. sz. végi eseményről. Tehát nem volt besenyő támadás a honfoglalás előestéjén, hanem egy évtizeddel korábban még hátul a Donnál, amely a sabartoi asfalo csoport elszakadását előidézte. Ezekben a forrásokban talált számadatok segítenek a honfoglalók lélekszámának elemzésében, amely elemzés 600,000 lelket eredményez. Ez a kép összeáll, Dzsajhani, a Fuldai Évkönyv, a Nesztor Krónika és a Képes Krónika híradásából.

Ezen kívül tárgyalom még az Ordos-pusztai magyar töredék létének vizsgálatát, amely expedíciót Bárdi László és a kínai Du Yaxiong társaságában tettem meg, továbbá a magyar népzene és a genetikai jelzők messze keletre mutatását és még néhány más témát. A térképretegezés új módszerének a bemutatása foglalja össze a magyar őstörténet szintézisét.

Ily módon szerettem volna felvázolni, hogy milyen adatok várják, azt, hogy nyomdafestéket kapjanak, és könyvként napvilágot lássanak a magyarság keleti és hun kapcsolatairól. Mivel a kiadó, amely készült a könyvet megjelentetni gazdasági nehézségeire hivatkozva nem tudja vállalni most a kiadást, jelenleg kiadót keresek, és ha valaki tanácsot tud ebben adni, az előadás után szívesen meghallgatom.

Az előadó az alább felsorolt képeket mutatta be előadásán dián:

A diák sorrendben:

1. Szevordik, a korábbi szabartoiak szálláshelye a Tavusz folyónál (a Kur-tól délre).
2. Magyar (Madzsary) város romjai 1726-ban.
3. Khivában, az ősi Khorezmben, a csonka minaret környéke.
4. Khivában falfaragások, faoszlopokon.
5. 23 azonos díszítőelemünk Közép-Ázsiában.
6. Ázsiai kutatóútjaim
7. A Regisztán tér Szamarkandban.
8. Timur Lenk gerezdes dómú mauzóleuma.
9. Bokhara. Az államtitkár tavának partján, a Teázó.
10. Bokhara. Naszreddin mesehős szobránál a szerző.
11. A Transzibériai Expressz útvonala a hun üst-térképen.
12. A jekaterinburgi átjáró környékének térképe.
13. Ajtony tulipánt tartó oroszlanos címere (Győrffy után) és 10. századi szíjvég (Tocik után).
14. A vadtulipán géncentruma és elterjedésének a térképe.
15. Vadtulipán-szőnyeg a tavaszi steppén
16. A koronázási palást szegélyén egy nagy tulipán és őrmadarak.
17. Ezüst honfoglaló karperec és khorezmi falfaragás.
18. A ködmön és a szür rétegzett térképe.
19. Piros bőrrátétes ködmön Pazirikban és ködmönök Somogyban.
20. Négy hun sír a Fekete Tenger fölötti pusztákon. Jellegzetes temetkezésekkel.
21. Kerekaljú agyagedény Irtis folyó menti hun halomsírban.
22. Shanrong fejpadcás lovassír bronz szemlemezekkel Kr.e. 8. sz.
23. Honfoglalók sírjai részleges és jelképes lovastemetkezésekkel (Karas II. temető, Révész után).
24. Padkás temetkezések (balról Budakeszi és Ibrány-Erdélyi és Istvánovits után), jobbról padmalyos temetkezés Szolnokon (Madarász után) magyar sírokban.
25. Kerekaljú agyagedény és ezüst szemlemezes szemfödél korai magyar sírban, Bolsije Tiganiban.

Obrusánszky Borbála

Hun államszervezet

A hunok államiságával az elmúlt évszázadok során több kutató –történész, jogtörténész, orientalista - is foglalkozott. Az európai, de főleg a magyar szakirodalom Attila európai birodalma került a kutatás középpontjába, bár arról többnyire töredékes feljegyzések maradtak a 4-5. századi késő antik feljegyzésekben. A 20. században a történészek, orientalisták számára kiderült, hogy egyedül azokra támaszkodva, nem kaphatnak teljes képet a hatalmas birodalom szervezetéről. Éppen ezért sokan az összehasonlító módszert kezdték el alkalmazni a hun államszervezet rekonstruálására, és több tudományterület (régészet, történeti néprajz, filológia, történelem) együttes eredményét felhasználva elemezték a nomád birodalmakat.

Alegbővebbforrásanyagnak a hunokra vonatkozó kínai forrásokat tekinthetjük, amelyek részletesen beszámolnak a hunok életéről és államukról. Ha azokat összevetjük a késő-antik és kaukázusi forrásokkal, akkor értelmezhetővé válnak az európai írók töredékes feljegyzései. Legújabbban az indiai források, a perzsa Sahnáme eposz, sőt a belső-ázsiai hőseposzok is belekerültek a vizsgálandó források közé, amely szintén jó kiegészítésül szolgálhatnak a térség történetéhez.¹ Ezek összessége alapján már viszonylag pontos képet kaphatunk a pusztai birodalmak államszervezetéről, valamint azt is megtudhatjuk, hogyan működhetett a „korai nomád állam”.

A hun állam időrendje

Történeti forrásokból és az európai történelemből is jól ismert a hunok meghatározó szerepet játszottak a világtörténelemben. A sztyepei népek –szkiták és hunok - alkották meg az ókori világ leghatalmasabb államát, amely többszöröse volt a makedón Nagy Sándor tiszavirág életű birodalmának, sőt jóval hosszabb ideig fennállt, mint bármely ókori állam. A források adatai alapján ismert, hogy a hun állam egységesen a Kr. e. I. század közepéig, a széttagolt hun államok pedig egészen a Kr. u. 6-7. századig fennmaradtak az eurázsiai kontinens több részén, Észak-Kínától, Észak-Indián át a Kaukázusig, sőt az európai részen Dobrudzsában és a Kárpát-medencében is maradtak hun egységek. A kínai kutatók legújabb eredményeiből azt látjuk, hogy a hun államiság felbomlása után még évszázadokig éltek hunok egykori területükön, hiszen némelyekről még a 9. század végén is van forrás. Akkor nem elképzelhetetlen, hogy a pusztai népek által uralt kelet-európai sztyeppén is megmaradtak a hunok, igaz, más törzsek fennhatósága alatt éltek, így a hun név már kevésszer fordul elő az írott

¹ Ucsiraltu, 2008. 15.

forrásokban. A fentiek alapján látható, hogy az egységes hun államszervezet és kultúra legalább ezer évig meghatározta az eurázsiai kontinens népeinek közjogi rendszerét.

A hun állam megalakulását ma Kr. e. 209-re helyezik a történészek, a kijelölt dátum helyességét azonban a kínai források nem támasztják alá. Sima Qian Shi Ji című krónikája szerint a fent megjelölt időpont csak egy puccs volt, amikor Mao tun (Bátor) erőszakosan megszerezte a hatalmat apjától, Tou man-tól (Tümen). A kínai forrásokból egyértelműen kiderül, hogy a hun államalapítónak tartott Mao-tun előtt is létezett a hun főkirályi cím, hiszen a források már az apát, Tou man-t is shanyunek, vagyis főkirálynak nevezik. Más forrásból is kiderül, hogy a főkirályi rang (shanyu vagy danhu) már jóval Mao tun előtt, többek között Kr. e. 265-ben megjelenik az írásos anyagokban.² Sima Qian kevésbé idézett mondatában tömör összefoglalást ad a hun államról: „Több, mint ezer év telt el Chunweitől Tou-man uralkodásáig, ez idő alatt a törzsek több csoportra oszlottak, számuk néha gyarapodott. Így lehetetlen beszámoló adni a hun vezérek leszármazásáról.”³

Törvényhozás

A nomád népek legkorábbi döntéshozó szerve a törzsi gyűlés volt, amely – a történészek szerint – a korai nemzetségi összejövetelekből fejlődött ki. Ezen a fórumon, melynek korai mongol neve *eje* volt, szabad pásztorok és nemzetségi vezetők vehettek részt.⁴ A szó a mongol nyelvben egyetértést jelent, és arra utal, hogy a gyűlésen felvetődött kérdésekben végül egységes véleményt kellett kialakítani a résztvevőknek.⁵ Ebből fejlődött ki az országgyűlés intézménye, amely a mongoloknál a *kuriltáj* nevet kapta.⁶

A pusztai népek törvényhozása az akkori társadalmi viszonyok alapján nagyon demokratikusnak számított, hiszen ott a résztvevők közös akarattal választottak maguk fölé uralkodót, katonai és civil vezetőt, háború és béke kérdésében döntöttek, valamint a nemzetségen belüli problémákat és vitás ügyeket is megtárgyalták. A gyűlés határozatait a mindenkori törzsfő, majd később a kán is elfogadta. Amennyiben az elhunyt kán nem jelölte ki utódját, akkor ott döntöttek arról, hogy ki legyen az utód. Vlagyimircov ezt a fajta szerveződési formát pusztai demokráciának nevezte, ami nagyon találó kifejezés, hiszen az akkori viszonyok között valóban mind az *eje*, mind a *kuriltáj* nagyon hatékonyan működött.

A törvényhozás már megvolt a hunok történetében is, hiszen a kínai Shi Ji krónika beszámol arról, hogy a hunok évente három országgyűlést tartottak, ahol

2 Shi Ji 81. In: Csornai, 2007. 44.

3 Shi Ji. 110.

4 Gongor, 1978. 8, MNT 152, 154.

5 A mongolok titkos története szövegében a gyűlések sokszor *eje* néven szerepelnek. Csak a birodalomalapítás után hívják őket *kuriltáj*-nak. A későbbi történeti krónikák, mint például a 17. zázadi Altan Tobcsi is használja az *eje* szót.

6 Vladimircov, 1934. 100. Gongor, 1978. 8.

megvitatták a birodalom hadi, politikai, gazdasági ügyeit, és mindig áldozatot mutattak be az ősöknek és isteneknek. „Az év első havában a különböző vezérek kisebb gyűlést tartanak a shanyu sátrában, és áldozatokat mutatnak be. Az ötödik hónapban nagygyűlést tartanak Longcheng-ben, ahol ugyancsak áldozatot mutatnak be a hun ősöknek, égnek és földnek, az isteneknek és szellemeknek. Ősszel, amikor a lovak kövérek, ismét nagy gyülekezetet tartanak. Ekkor szertartásosan körülgyargálnak egy erdőt, és újabb áldozatot mutatnak be.⁷ Bár a kínai történetíró a hunok vallási teendőit hangsúlyozza, mongol analógiából tudjuk, hogy ott fontos államügyeket tárgyaltak meg. Mongol analógia alapján tudjuk, hogy az év eleji országgyűléseken az ország nagyjai az éves teendőket beszélték meg, ősszel pedig beszédték az adókat, vagyis számba vették a jószágokat. A kínai krónikák beszámolnak arról, hogy a hunok ezen a fórumon döntöttek háború és béke kérdésében, illetve arról is, hogy kikkel kössenek szövetséget. A forrásokból kiderül, hogy már a hun korszakban is az országgyűlés iktatta be az uralkodót is, csak ezzel a felhatalmazással lehetett egy danhu vagy shanyu legitim uralkodó. Az országgyűlés határozatai kötelező érvényűek voltak mindenki számára, és az ott beszélteteket nem volt szabad elmondani senkinek, aki elfecsegte az ott megtárgyalt témákat, azt örökre kizárták a gyűlésből.⁸ A mongol források arra is utalnak, hogy a gyűlés után a résztvevők közösen áldomást ittak, ezzel a szertartással szentesítették a határozatokat.⁹ A megállapodás áldomással való szentesítése nemcsak a mongol hagyományban, de a magyarban is megmaradt. Anonymus krónikája beszámol a Kárpát-medencébe bejövő magyar törzsek áldomásairól. A szokás továbbélését jól jelzi az a tény, hogy még 1545-ben a tordai rendeletek is megtiltják a pogány szokás alkalmazását az adásvételben. A székely hagyomány szerint ez a szokás szkíta eredetű.¹⁰

A kínai krónikák arról is beszámolnak, hogy a hun shanyu-nek/danhunak voltak tanácsadói, ők alkottak egy bölcsök tanácsához, vagy királyi tanácsához hasonló szervezetet. Ezt a Shi Ji szerint 24 da chen, vagyis nagy miniszter alkotta. Omeljan Pritsak nagyoknak nevezte őket, szerinte ők lehettek az uralkodó legfőbb tanácsadói, akik a birodalmi gyűlések előtt vagy kormányzás folyamán segítettek az állam irányításában.¹¹

7 Sima Qian, 1997. 39. A szertartásos erdő körülloaglása a magyaroknál is megvolt, Tarcal vitéz történetében is megtaláljuk. Anonymus: Gesta Ungarorum 16. In: Györffy, 1986. 149.

8 MNT 154. Belgütej elmondta a kuriltáj döntéseit idegeneknek, ezért ő többé nem vehetett részt rajta.

9 MNT 154. Az áldomás szó a mongol forrásban „ötök”, amelyet a nyelvészek ismeretlen eredetűnek tartanak. Ucsiraltu szerint az etü/ötü gyök az ősi pusztai Földanya kultusszal áll kapcsolatban. (Ucsiraltu, 2008. 89) A mongol nyelvész szerint az ősök kultuszával kapcsolatos szó lehetett a mongol korban, amely mára kihalt. A mongolok az ősi áldomást máig megőrizték, és a szent halmoknál, az obóknál mindenki közös pohárból iszik az ősök tiszteletére.

10 Az áldomás fontosságáról a magyarok között Ipolyi, 1853. 528-532.

11 A törzsi vezető vagy uralkodó mellett lévő bölcsök, vagy vének tanácsa eléggé gyakori volt mind az ázsiai, mind az európai történelemben. Pritsak,

Közigazgatás

A hun birodalom közigazgatásának elemzése nem tartozik a szakirodalomban népszerű témák közé. A nyugati szakirodalomban kevésbé fontosnak tartják ennek vizsgálatát, és főleg a keleti (mongol, japán, koreai, orosz) kutatók munkájának eredményeként láttak komoly elemzések napvilágot, akik saját hagyományait és írott forrásokat felhasználva, nagyon alaposan elemezték a nomád állam szerkezeti rendszerét, melyet a hunoktól kezdtek vizsgálni. Ebből megtudhatjuk, hogy a hun birodalom, ahogyan a későbbi pusztai államok is három részből állt (kar). A középső szárnyat a főhatalmat gyakorló uralkodó, a kínai forrásokban danhu-nak vagy sokszor shanyu-nak¹² nevezett irányította, az ő székhelye volt egyben a birodalom központja, melyet valószínűleg már a hun korban (h)ordu-nak neveztek. Ucsiraltu szerint a szót a kínaiak „yutu”-nak írták át.¹³ A fontos műveltségi szó régen törzsi, fejedelmi központ értelemben volt használatos, és a korai türk nyelvben uralkodói székhelyet jelentett.¹⁴ Később katonai kifejezés lett belőle mind a mongoloknál, mind az oszmánoknál. Ide tartozhat az ortu¹⁵ közép jelentésű szó is, hiszen a fejedelem mindig a „gorod” városnak régi alakja a „ghordhos” volt, amely valószínűleg a horda szóból származhat.¹⁶ A fenti adat alapján megkérdőjelezhető, hogy annak eredete a szláv műveltségéből ered-e, hiszen azok előtt több száz, sőt ezer évig pusztai népek uralták a kelet-európai sztyeppét, sőt a Kárpát-medencét is.

A fentiekből láthatjuk, hogy az uralkodói központban, a hordában tartották a birodalmi gyűléseket, és az volt a birodalmi adminisztráció mindenkorai központja. A két (bal és jobb) szárnyat a *xian wang* (bölcshán)¹⁷ irányította, ők általában a hun uralkodó nemzetség tagjaiból kerültek ki. Hun szokás szerint a bal oldali *xian wang* területe a mindenkorai trónörökösé volt, aminek az volt a célja, hogy az utód felkészüljön a későbbi kormányzásra. A szárny vezetője az adott területen katonai, civil és bírósági ügyekben döntött. Ilyen nagyfokú hatalmat majd később az erdélyi vajda és a magyar bánok kapnak a Magyar

12 A hun főkirályi cím értelmezésével több kutató is foglalkozott, Pulleyblank a török tarkhan méltóságnév rokonának tartja. (Csornai, 2007. 363.) Ucsiraltu szerint viszont inkább a Tengri kán, vagyis tenger népet összegyűjtő kán lehetett az értelme, amely csingisz alakban maradhatott meg a hunoknál. Kínai fordítás alapján egyébként a danhu/shanyu cím: tian wang. Boodberg egyetért Banzarov azon feltételezésével, mely szerint a shanyu/danhu ugyanaz a cím lehet, mint később a mongoloknál használt Chingis szó. Legutóbb Ishjams és Kürsat-Ahlers állította ugyanezt. In: Christian, 1998. 206.

13 Ucsiraltu, 2008. 84.

14 Clauson, 1972. 203.

15 Clauson, 1972. 204.

16 A szótár a szó gyökének *gher alakot ad meg, amely nagyon hasonlít a mongol ger, vagyis kerek sátor szóhoz. Ráadásul a gorod magyarázata a szótár szerint a következő: kör alakú települési pont, amely adminisztratív és kulturális központ volt. A szó újraértelmezése a magyar és a közép-kelet-európai történelem szempontjából mindenképpen illos lenne, hiszen a Kárpát-medencében lévő sok *grád* végződésű településnév eredetéről meg kellene állapítani, hogy köze van-e a belső-ázsiai horda szóhoz. Csernih, 1993. 206.

17 A wang eredetileg nem kínai méltóságnév volt, hanem a pusztai népeké volt. Erről bővebben: Obrusánszky, 2007. 130-134.

Királyságban. A kínai forrás tudni véli, hogy a xian bölcshán szó hun nyelven tuqi,¹⁸ mely megfejtésével sok nyelvész foglalkozott az elmúlt másfél évszázadban. Ucsiraltu a hun korban megjelenő tegin, majd a mongol szecszen szóval való kapcsolatát mutatta ki.¹⁹ A magyar Czuczor-Fogarasi szótárban a szerzőpáros a szó gyökerének a magyar „tud” szót adják meg, és azt rokonították a mongol túsímel, tisztviselő szóval. Szerintük a legkésőbbi megjelenése a mongol todun szó, melyet világos, érthető jelentéssel rendelkezik. A magyar nyelvészek ide sorolták az avaroknál és a türköknél előforduló tudun méltóságnévet, hiszen azok a későbbi forrásokban nagy területek igazgatását végezték.²⁰

A hunok történetében előforduló wang, vagyis király szót sokan kínai eredetűnek vélték, holott a kínai nyelvben ismeretlen eredetű méltóságnév,²¹ tehát valószínűleg a sztyepei államszervezetből került át a kínaiakhoz, és más népekhez. A kínai wang bán/ban alakban megtalálható a pártusoknál, majd a perzsáknál, de a kelet-európai középkori államokban is. A magyar kutatók szerint az avarok honosították meg a 6. századtól, de a kínai adatok azt mutatják, hogy eredete korábbra, a hun korszakra mehet vissza. A középkori Magyar Királyságban a bánok egy-egy önálló körzet korlátlan urai voltak, és a határ menti területeket igazgatták. A magyar méltóságnév eredetét a 19. század második felében Fogarasi János nyelvész a kínai wang, a mongol ong és a perzsa bán alakkal hozta kapcsolatba. A szó jelentését pedig úr, nagyság, fejedelem alakban fejtette meg.²² Elméletét később más, külföldi kutatók is igazolták. Legutóbb Littleton és Malcor szerzőpáros a bánt a szarmatáknál méltóságnéveként azonosították.²³

A felosztásban a bal és jobb oldali yu-li wang (gyiukla bán),²⁴ amely szintén magas rangú közigazgatási vezetői rangnak számított, a xian wang után következett a rangsorban. Ez a méltóságnév (gyula/dulo/yula) tehát nemcsak az európai kontinensre érkezett népek között volt meg, hanem már az ókortól egészen napjainkig előfordul a belső-ázsiai sztyepei népek között.²⁵ A korai hun államszervezetben a Kr. e. 8. században megjelenik a shouban, zhai-wang méltóságnév.²⁶ A 4. századi déli hun eredetű Han-dinasztia uralkodói korszaka

18 Shi Ji, 110.

19 Ucsiraltu, 2008. 18-28.

20 Czuczor-Fogarasi, 2003.

21 Hucker, 1985. 562.

22 Czuczor-Fogarasi, 2003.

23 Littleton-Malcor, 2005. 113.

24 Csornai Katalin szerint a méltóságnév régi olvasata gyiukla, amely a magyar gyula méltóságnévvel mutat azonosítást. (Csornai, 2007. 365.) Érdekes párhuzama lehet az indiai hun (heftalita) Mihira Gula neve is, ahol a Gula szintén a gyula név egyik változata. Erről először Moravcsik Gyula tett említést. A bizánci forrásokban a 'gollas' a magyar gyula méltóságnév indiai változata, amely Mihiragula heftalita király nevében maradt meg. (Moravcsik, 1942. II. 108.) Ezt az álláspontot elfogadta Aradi Éva indológus is. A magyar gyula rokonának tekinthető a mongol Dzsangar eposzban szereplő Dzsula név, valamint a dzsoloo szó is, utóbbi gyeplőt jelent. (Szentkatolnai, 1877. 23)

25 A 10. században uralkodó kitaj Yila törzsből származott Abaoqi, a Liao-dinasztia megalapítója. (Mote, 1999. 37)

26 Obrusánszky, 2007. 133.

és méltóságnéve a zhao wang volt,²⁷ ugyanez a méltóságnév a perzsáknál supan néven bukkan fel. Ez valószínűleg a magyar csobán név távoli rokona lehet.²⁸ Az nem tisztázott pontosan, hogy mi volt a feladata, a rendelkezésre álló források szerint egy-egy terület katonai és közigazgatási vezetője lehetett, mint később a szláv zsupánok, vagy a magyar ispánok. A magyar történeti krónikákban Csaba királyfi neve őrizhette meg a csoban méltóságnévet, ahogyan erre már id. Fehér Géza felhívta a figyelmet. Sőt ugyanó arra is utalt, hogy a besenyők között volt egy Csobán/ Csaban törzsnév. Ezt a feltételezést Moravcsik Gyula bírálta, ezért nem vált elfogadott nézeté, annak ellenére, hogy forrásgyűjteményében ő is megemlíti a korai, 6. századi csoban, csaban alakot.²⁹ Később Ligeti Lajos leírta, hogy a csupan az onogurok egyik törzsfőjének a neve volt, de ez az adatot azóta sem használta fel senki, peig ez bizonyítja a szó korai, hun eredetét.³⁰ Darkó Jenő ismételt felhívta a figyelmet a Csaba - monda fontosságára, ő szintén elképzelhetőnek tartja a csobán méltóságnév és a magyar krónikákból ismert Csaba név összefüggését. Darkó a 6. században élt perzsa Bahram-Csobin történetére utal, aki a Kaukázusban harcolt Bizánccal. A kínai krónikáiról fontos megjegyzése az volt, hogy a hun méltóságok örökölhetőek, ahogyan a későbbi pusztai népeknél is ez a folyamat figyelhető meg.

A kínai források alapján sok kutató úgy véli, hogy a vezető tisztségeket az uralkodóval rokon nemzetségek tagjai töltötték be.³¹ Boodberg egyenesen a hun főméltóságok neveit rokonsági kifejezéseknek tartja. ³²Valószínűleg az öröklési rendet az államalkotó vérszerződésben szabályozták, ahogyan a magyarban is van erre utalás. A krónikáiról pontosan megadja a hun szárnyak elhelyezkedését is, eszerint a keleti szárny a mai Koreáig húzódott, míg a jobb szárny a yue-chi területig.³³ A központi szárny pedig a legtöbb kutató szerint a mai Észak-Kínában volt, legvalószínűbb az Ordos észak-északi része, illetve a Yin-shan hegység környéke. A hun államban nagyon fontos feladat volt a helyi közigazgatás megszervezése is. A kínai krónikák beszámolnak arról, hogy a hunok nemzetségekben és törzsekben éltek együtt, és e keret fölé helyeződött a tízes szervezet, amely civil és katonai közigazgatási irányítási rendszer volt, amely a törzsek irányítását volt hivatott ellátni a vidéki területeken, az képviselte a főkirály uralmát a törzsi vezetők felett. A kínai krónikák arról is tájékoztatnak, hogy már a hunoknál milyen rendezett és jól felépített rendszer működött, és azt vették alapul a későbbi pusztán megjelenő törzsszövetségek is, így a magyar törzsek is. Ez a felosztás jól nyomon követhető egészen a mongol korig, egészen a Dzsingisz kán és szövetségesei által létrehozott mongol birodalomig. A magyar történetészek által kialakított jelenlegi álláspont szerint a magyarok a türk- kazár államszervezeti elemeket vehették át. Magyar

27 Csornai Katalin tájékoztatása szerint

28 A bolgár etimológiai szótár a csobán és a csobánin alakot perzsa eredetűnek véli. Georgijev, 1971. 627.

29 Moravcsik, 1942. II. 121.

30 Ligeti, 1986. 140.

31 Yamada, 1989. 297. A Shi Ji szerint a luanti, a hu-yan és a xubu törzsek viseltek magas udvari méltóságokat.

32 Boodberg, 1977. 5.

33 Shi Ji. 110.

kutatói elképzelések nem hibásak olyan tekintetben, hogy valóban sok hasonlóság van közöttük, de azok nem egymástól vett kölcsönzések voltak, hanem mind a magyar, mind a türk-kazár államszervezet alapja egy korábbi, jól megszervezett keret, a hun lehetett. Fontos tisztázni, hogy a belső-ázsiai eredetű türkök, és a Kelet-Európában feltűnő kazárok előtt hunok uralták a sztyeppei térséget. A türkök hun eredetére is vannak kínai forrásadatok. A Sui-shu 84. fejezete, továbbá a Chou shu 50. fejezete megemlíti, hogy a türkök vezető nemzetsége, az Asina hun nemesi családból eredt, de nem a danhu vagy a shanyu nemzetségéből, hanem valószínűleg a mai Gansu-tartományban egykor uralkodott Északi-Liang-dinasztiából, akik a zsuanszuan támadás elől menekültek nyugatra. A kínai adatok szerint eredeti lakóhelyük Ping Liang volt.³⁴

Bíráskodás

A hun korral foglalkozó történészek szerint az ítékezés törzsi keretek között történt, a birodalmi időkben pedig a tízes szervezet helyi vezetői döntöttek vitás ügyekben. A bíráskodás a helyi szokásjog alapján folyt, amely egy-egy törzs sajátja volt.³⁵ Sima Qian krónikája és a későbbi kínai források is leírnak egy-egy, számukra kegyetlen ítéletet, sőt meg is jegyzik, hogy azokat könnyű betartani,³⁶ így a kormányzás is könnyű feladat a hunoknál. A Shi Ji 110. fejezetben a következő törvények maradtak fent: „Hun törvények szerint, aki békés időben több mint fél singre kihúzza kardját a hüvelyből, halálra ítélik. Akit lopásért ítélnék el, annak összes vagyonát elkobozzák. Kisebb kihágásokért járó büntetés a bokacsont zúzása. Komoly bűnökért halál jár. Senkit sem börtönöznek be tíz napnál hosszabb időre, és a börtönben lévők száma sem több egy maroknyinál az egész országban.”³⁷ Néhány hun törvény, mint a lopásért vagy komoly bűnökért járó azonnali halálbüntetés megtalálható a későbbi mongol birodalmi törvénykönyvben, a Dzsaszagban, ami arra utal, hogy a pusztai népek egymástól örökölhették a jogszokásokat is. Érdekes párhuzam az is, hogy a pusztai népeknél nem volt szokásban a börtönbüntetés, hanem a bűnöst vagy megölték, vagy kárpótolnia kellett azt, akit megkárosított.

Ahogyan a törvényhozás és a közigazgatás, úgy a bíráskodás vezetője is a shanyu vagy a danhu volt. Azonban már a hun történelemben is megfigyelhető az a folyamat, hogy a főkirály egyes feladatait átruházta megbízható tisztviselőire, esetleg rokonaira, így a Kr. u. évtizedekben már önálló főbírói méltóság jöhetett létre. Ennek idejét pontosan nehéz meghatározni, hiszen a legtöbbet tudósító kínai krónikák csak néhány töredékes információt írnak erről. A források alapján a kutatók kétféle bírói címet találtak.

Boldbaatar, mongol történész szerint a Qian-Han-shu-ban említést tesznek arról, hogy a bal szárny esetében a hu-yan, a jobb szárnynál pedig a xu-bu vezeti a törvénykezést. A kínai adatok szerint a hun főkirály, a shanyu szóban bízta

34 Yamada, 1989. 315. Christian, 1998. 249.

35 Boldbaatar, 1997. 19, Yamada, 1989. 301.

36 Shi Ji 110.

37 Shi Ji. 110.

meg őket, és ellenőrzi ítélezési gyakorlatukat, a végső ítéletet ő mondta ki.³⁸ Yamada szintén úgy véli, hogy a törzsi vezetők bíraskodtak, sőt utal a Hou-Han-shu 119. fejezetére, amelyben leírják, hogy a három vezető nemzetség (hu-yan, xubu és lan) tagjai vezetik a bíraskodást a déli hunoknál.³⁹ Látható, hogy ez akkor már egy jól kialakult rendszer lehetett. Csornai Katalin a kínai források elemzésekor azt találta, hogy a hu-yan szó régi kiejtése nagyon hasonló a magyar horka szóhoz, aki a magyarságnál bírói feladatot látott el. A kínai források szerint vitás ügyekben döntöttek.⁴⁰ A szót a török nyelvből magyarázták meg kutatóink, de elképzelhető, hogy annak korai, hun gyökerei vannak.

Másik, hun eredetű bírói méltóság a kutugu, vagy a magyar krónikákban szereplő kadar. Sima Qian szerint a gudouhou-k a shanyu-nek segítenek a kormányzásban. Ucsiraltu szerint a gudouhou a bíraskodásban vett részt, és akkori hun kiejtése kutugu lehetett.⁴¹ A mongol nyelvész szerint a Kr. u. 2. századtól már főbíróról tesznek említést a kínai források. Ez a méltóságnév párhuzamba állítható a magyar történelmi krónikák hun történetében fennmaradt Kadarral, aki szintén főbírói szerepet töltött be. A Kézai-féle krónikában, majd a Képes Krónikában fennmaradt történet szerint a Kárpát-medencét elfoglaló hunok főbíróit választottak maguknak, a Torda-nembeli Kadar személyében.⁴² Ebben a történetben a méltóságnév személynév alakban maradt fent. Moravcsik Gyula adatai szerint a kadourioi hun népcsoport megjelenik Theophanes krónikájában, más bizánci források pedig említést tesznek a kadirenoi nevű hun népcsoportról, akik az 5-6. századi Perzsia határain éltek.⁴³ Elképzelhető, hogy onnan származik a kazár kadir méltóságnév, melyet a kadir rokonának tartott Győrffy György.⁴⁴ Hardzsaubaj az ujjur nevek elemzésekor jutott arra az eredményre, hogy az egyik törzs, amely a kínai krónikákban kutugu alakban jelenik meg, az valójában kadir-nak olvasandó.⁴⁵ A Mongolok titkos történetében többször szerepel kutuktu, kutu, kadagin, katagin, stb. alak, azok lehetnek személynevek és törzsnevek. Mindez azt mutatja, hogy a hun kutugu méltóságnév nagyon változatos formákban volt jelen az eurázsiai térségben.⁴⁶

38 Boldbaatar, 1997. 20.

39 Yamada, 1989. 301.

40 Csornai, 2007. 368.

41 Ucsiraltu, 2008. 42-49. A mongol nyelvész utal a kínai nyelvészek azon megállapítására, amely szerint a kutugu név mellett létezett egy másik változat, amely katagu-nak hangozhatott. Ez alapján érdekes lehet a magyar Kadart méltóságnév, amelyet ez idáig egyetlen magyar történész sem kutatott alaposan. A fenti álláspontot igazolja az, hogy a mongol krónikákban szerepel a katagin törzs.

42 Képes Krónika 7. Győrffy, 1986. 185. (Kézai Simon krónikája)

43 Moravcsik, 1942. II. 133.

44 Győrffy, 1986. 293. A 399. lábjegyzetben a magyar történész a következőket írja: „Kadir-kazár méltóságnév, mely az Árpád-kori Magyarországon személynevekben, helynevekben és a Kadarkalauz nemzetségnévben jelentkezik.” Mivel a Kaukázus vidékén megszülető kazár birodalom is hun alapokra épült, nem zárhatjuk ki azt, hogy ők is a hun örökség jelentős részét megőrizték államszervezetükben.

45 Hardzsaubaj, 1986. 46-47.

46 MNT névmutató 224. oldal kadagin, 225. oldal katagin, kutu, kudu, stb. alakok 226-227. oldalon találhatóak.

Irodalom:

- BÁLINT, István János (szerk.) 2000 Priszkosz rétor töredékeiből. Magyar Ház Könyvek 6. Budapest
- BARFIELD, T. J. 1981 The Hsiung-nu imperial confederacy: organisation and foreign policy. In: JAS 41. 41-61.
- BATSZAJHAN, Zagd, 2006. A hun népek története. Fordította: Obrusánszky Borbála. Farkas Lőrinc Imre, Budapest
- BELLUS, Ibolya (ford.) Képes Krónika. I-II. Hasonmás kiadás. Helikon, Budapest
- BOODBERG, Peter, A., 1979. Selected paper of Peter A. Boodberg. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- BRASINSZKIJ, I. B, 1985. Szkíta kincsek nyomában. Helikon, Budapest
- BURNHAM, Philip, 1979. Spatial Mobility and Political Centralization in Pastoral Societies. In: Pastoral Production and society. L'Equipe écologie et anthropologie des societies pastorals. Cambridge University Press, New York-Cambridge
- CEVEENDORDZS, D. - BAYAR, D. -ERDENEBAT, U., 2007. Mongolin ertniy hot suurin sudalгаа. In: 139-190. Mongolin arheologiyn shinjleh uhaan. MongolUlsin Shinjleh Uhaani akademi. Ulaanbaatar
- CHANG, Ch., 1974. Chinese civilization. Harvard University Press. London-Massachusetts
- CLAUSON Gerald, 1972 An Etimological dictionary of Pre-thirteenth century Turkish. Oxford: Oxford University Press
- COSMO, Nicola di, 1996. Ancient Xinjiang between Central Asia and China. The Nomadic Factor. In: Anthropology & Archaeology of Eurasia. 87-100.
- Csernih, P. Ja, 1993. Istorika etimologiceszkij szlovar szovremennogo russzkogo jazika. Russzkij jazik, Moszkva.
- CSORNAI, Katalin, 2007. Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban. László Gyula Egyesület, Budapest
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János 2003., A magyar nyelv szótára. Arcanum, Budapest, CD ROM
- DeGROOT J. J. M. 2006., Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. Közzéteszi: Bakay Kornél-Csornai Katalin. Raspenna, Budapest.
- DESCHODT, Eric, 2006. Attila. Gallimard.
- Domanszkij, J. V. , 1985. A Kaukázus a késő bronzkorban és a korai vaskorban. 11-15. In: A szkíták aránya. A leningrádi Ermitázs vendégkiállítása. Katalógus. Szépművészeti Múzeum, Budapest
- EBERHARD, W., 1952. Conquerors and Rulers. Brill, Leiden.
1969. A History of China. University of California Press. Berkely-Los Angeles.
- ECSEDY, Ildikó, 1965. Old Turkish titles of Chinese origin. In: AOH. 83-91.
1987. A korai kínai állam kezdetei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ERDÉLYI, István, 2000. Archaeological expeditions in Mongolia. Mundus Press, Budapest
- ÉRDY, Miklós, 2001. A hun lovastemetkezések. Magyarországért, Édes

- Hazánkért, Budapest.
- FEHÉR, Géza, 1940. A bolgár-törökök szerepe és műveltsége. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- FOGARASI, János, 1864. Székely Népköltészet. In: Nyelvtudományi Közlemények, 3. 361-388.
- GEORGIJEV, Vlagyimir (főszerk), 1971. Bolgarszkij etimologicsen recsnyik. Bolgátr tudományos akadémia, Sofia
- GERNET, Jaques, 2001. A kínai civilizáció története. Osiris Kiadó, Budapest
- GROUSSET, René, 1979. The Empire of the Steppes. A History of Central Asia. Translated from the French by Naomi Walford. Rutgers University Press, New Jersey.
- GUMILJOV, L. N, 1974. Hunni v Kitaje. Tri veka voji Kitaja so steppeni narodami. 3-6 v. Nauka, Moskva.
- GYÖRFFY, György (szerk.), 1986. A magyarok elődeiről és a honfoglalásáról. Gondolat, Budapest.
- Hardzsaubaj, Sz., 1986. Toguz-oguz ba on-ujgur. In: Arheologijn sudlal. Tom. XI. Fasc. 3. 23- 50.
- HERBERT, Frank - TWITCHETT, Denis (eds), 1994. The Cambridge History of China. Vol. 6. Cambridge University Press. Cambridge
- HOU, Yonjiang (ed), 2004. Tongwancheng yizhi zong he yan jiu. (Tongwancheng romváros tanulmányozása, vizsgálata) SangQin, Xian
- Hucker, Charles O., 1985. A Dictionary of Official titles in Imperial China. Stanford University Press. California
- HULSEWE, A. F. P., 1979. China in Central Asia. The Early stage: 125 BC - A.D 23. Leiden, E. J. Brill.
- KHAZANOV, A. M., 1984. Nomads and the outside world. Translated by Julia Crookenden. Cambridge University Press. Cambridge.
- KRAGYIN, Nikolay N., 2002. Gift economy and structure of power in nomadic empires. In: The 8th International Congress of Mongolists. Summaries of Congress Papers. Secretaries IAMS, Ulaanbaatar , 195.
- LIGETI, Lajos, 1986. A pannoniai avarok etnikuma és nyelve. In: Magyar Nyelv. LXXXII. 129-151-
- LIU, Mau-Tsai, 1958 Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe) I-III. Göttinger Asiatische Forschungen. Otto Harrasowitz, Wiesbaden.
- LUVSZANDANZAN, 1984 Altan Tobcsi. (Arany Foglalat) Höhhot: Belső-Mongóliai Népi Kiadó
- MAENCHEN-HELFEN, Otto, 1973. The world of Huns. University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London.
- MASPERO, Henri, 1978 Az ókori Kína. Gondolat, Budapest.
- MORAVCSIK, Gyula, 1942. Byzantinoturcica I-II. die Byzantinischen quellen der Geschichte Der Türkvolker. Pázmány Péter Tudományegyetemi Görög Filozófiai Intézet, Budapest.
- MOTE, F. W., 1999. Imperial China 900-1800. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London

- MURAKÖZI Gyula (ford.), 2002 Hérodotosz: Görög-perzsa háborúk. Budapest, Osiris Kiadó
- NÉMETH, Gyula, 1986. Attila és hunjai. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2.kiadás 1991. A honfoglaló magyarság kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2. kiadás
- OBRUSÁNSZKY Borbála, 2005 A mongolnépek története. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest
2006. A hunok kultúrtörténete. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest
2006. a. A nesztóriánus kereszténység. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest
2007. Four Assumable Hunnic-Chinese Names of Dignitaries in the Hungarian and Slavic Medieval Tradition in Central Europe. In: Eurasian Studies Yearbook (79) 130-138.
2008. Hunok a Selyemúton. Masszi, Budapest
- PAULER, Gyula- SZILÁGYI, Sándor, 1900. A magyar honfoglalás kútfoi. Magyar Tudományos akadémia, Budapest
- PERLEE, H., 1961. Mongol ard ulsin ert, dundad uye-yin hot suurin tovchoon. Ulsin Hevlelyin erhle horoo. Ulaanbaatar.
- PREOBRAZHENSKIY, A. G., 1959. Etimologicheskij slovar russkogo yazika. I. Moskow, Academy of SSSR
- PRITSAK, Omeljan, 1954. Kultur und Schprache der Hunnen. In: Festschrift Dmytro Chyzhewskiy zum 60. Geburtstag. Berlin, Harrasowitz, 239-249.
- PRUSEK, Jaroslav, 1971. Chinese Stateless and the Northern Barbarian in the period 1400-300 BC. Dordrecht, Reidel.
- PULLEYBLANK, E. G, 1952 A Sogdian colony in Inner Mongolia. In: T'oung Pao. Pp. 317-356.
- SERRUYS, Henry, 1958. Arrow and oaths among the Mongols. In: Journal of american Oriental society. (78). 279-293.
- SINOR, Denis (ed), 1994 The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge University Press, London
- TEKIN Sinasi-TEKIN Gönül Alpay*, 1998. Rasid-ad-din: Jami -at tawarikh. Harvard University Press
- VLGYIMIRCOV, B. J., 1934 Obcsesztsvennij sztroj mongolov. Nauka, Leningrád. (Formálisan megjelent)
- WATSON, Burton 1961., Records of the Grand historian of China. Translated from the Shih-chi of Ssu-ma-Chien. New York- London, I-II.
- YAMADA, Nobuo, 1989. The formation of the Hsiung-nu nomadic state. The case of Hsiung-nu. In: Historical studies of nomadic peoples in North-Asia. Tokyo University Press, Tokyo. 295-304.
- WU, Mu Zhu, 2005. Xiong nu shi yan ju. Key Research Institute in University. Lanzhou University, Lanzhou

Bárdi László

Pécsi Tudományegyetem, TTK, Ázsia Központ

UJGUROK – JUGUROK **Uygurs of Past and Present**

Most of the researchers are approving that Uygurs – existing nowadays in Inner Asia – are the descendants of Xiongnu-s, the most significant ancient nomadic people, consequently they have a very important role in witness thereof to clarify the eastern origin of Hungarians.

The author observed and analyzed these questions as results of a lot of research trips and investigations taken on the spot for two decades, and in his paper he is drafting these results originated from the chronicles, archaeological finds, recently found ethnographical and musicological traditions.

Uygurs – sometimes on alternate names – are mentioned in the Chinese chronicles from II.c B.C. That times they lived on the Mongolian grasslands and formed a tribal part of Turk Empire. After 745 – when collapsed the Eastern Turk Empire – Uygurs founded their own empire. This historic period was full with continuous fighting and a struggle for life. After the declining and defeating this state, the Uygurs wandered into their present homeland.

Nowadays what about Xinjiang Uygur Autonomous Region, the population, world of tradition. The so-called “yellow Uygurs” (“Yugurs”) special folks music has gotten a very strong parallelism with Hungarian folksongs.

Activity of Hungarian researchers on the spot ; scientific perspectives of forthcoming investigations and researches.

A magyarság eredetének szerteágazó gyökereiből feltehetően azok közé tartoznak a belső-ázsiai ujugrok és a jugurok, akik a keletről érkezett antik lovasnomád népek közül a leginkább „gyanusíthatók” egyfajta szélesebb értelmezésű rokonsággal.

(Rokonság alatt természetesen nem értem az egyoldalú merevséggel érvelő, csupán az összehasonlító nyelvtudományra alapozott beszűkült álláspontot. A tudományos érvrendszer nyilvánvalóan nem nélkülözheti a nyelvészet megállapításait, de hasonlóképpen nem tekinthet el a régészet, a történettudomány, a genetika, a néprajz, az összehasonlító zenetudomány, a vallástörténet által feltárt bizonyítékoktól, ismeretektől sem. Az eredetkutatás komplex tudományterület, ennél fogva csakis komplex módon lehet a kutatásokat végezni és a tanulságokat leszűrni. Az így értelmezett szélesebb értelmezésű civilizációs rokonságfogalom legújabb elméleti elemzései és gyakorlati, helyszíni vizsgálatai egyre több jogalapot adnak a magyarság keleti, döntően ázsiai eredetének feltételezéséhez.)

Szakmai képesítésekre alapozott több évtizedes szakirányú tanulmányaim, majd két évtizede végzett csaknem harminc ázsiai kutatóútam tapasztalatai alapján magam is egyre valószínűbbnek tartom, hogy – Széchenyi szavait idézve – joggal tarthatjuk magunkat Kelet népének.

A klasszikus keleti lovasnomád népek prototípusaként a hunokra szokás elsősorban utalni, s tucatnyi utódnépüknek sorából – amelyek közé sorolja egyre több szaktudós a magyarokat is, – kiemelt figyelemre tarthatnak számot az ujugurok. A szűkre szabott időkeretek miatt most csupán óróluk szeretnék röviden beszámolni, ahogyan ezt a megelőző elméleti tanulmányaim során, majd a hatalmas ujugurlakta területen tapasztaltam a gyakorlatban is az 1989-től kezdett, majd folyamatosan végzett terepvizsgálataim alkalmával, valamint az ott gyűjtött tárgyi leletek, irodalmi anyagok és szellemi hagyományok alapján (ld. a mellékelt térkép vázlatot).

A teljességre törekvő – bár a helyzet miatt most kényszerűen csak elnagyolt – áttekintés érdekében célszerű felvázolni az ujugur nép történetét.

1. Az ujugurok korai története

A történelem sokat emlegetett színpadjáról *egyetlen nép sem tűnik el nyomtalanul*.

A nevük ugyan lassan kimaradhat a történeti feljegyzésekből, de genetikai sajátosságaik év-tízezreken keresztül öröklődnek az utódnépekben, emléküket megőrzik a régészeti leletek, és élteti a hajdani ősöket a nemzedékről-nemzedékre szálló hagyományvilág is.

Természetesen az a legeszményibb, ha a különböző tárgyi és szellemi emlékek együttesen maradnak meg, de ettől eltérően a legkisebb utalásnak is jelzésértékű szerepe van. Azokból lehet ugyanis visszakövetkeztetni az egykori népekre, életkörülményeikre, életmódjukra, szokásaikra, vagyis mindazokra az egyedi jellemzőkre, amelyek megkülönböztetik az egyik népet a másiktól.

Az egykori legendás keleti nomád lovasnépek, amelyek kimagasló csoportját jelentették a *hunok*, ugyancsak számos tárgyi és szellemi nyomot hagytak maguk után. Ők sem tűntek el tehát az emberiség történelméből, mert az utódaikban, az utódaik nevében élnek tovább.

Számos olyan *mai* nép van, amelyik a *hunok leszármazottainak vallja magát*, s közülük az egyik legjelentősebbnek a Belső-Ázsiában élő *ujugurokat* – magyaros helyesírással: ujugurokat – tekinthetjük.

Az ujugur nép döntő többsége jelenleg a Kínai Népköztársaság politikai határain belül él. A Xinjiang Ujugur Nemzetiségi Autonóm Terület valójában 1955 óta tartományi jogokkal rendelkezik, s az 1,709.400 km²-es területen – hazánk területének tizennyolcszorosán, – még tízmillió lakosa sincs¹.

Ujugurok egyébként a saját kínai tartományukon kívül még hét országban élnek óslakosként (így Pakisztán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán,

¹ A hivatalos 2004-es kínai statisztika 8,68 millió ujugurról beszél Xinjiang területén, míg a nemhivatalos xinjangi könyvek 15 millió körüli lakosságszámról írnak.

Mongólia, Oroszország, sőt Törökország területén, de modernkori bevándorló tömbjeik más nyugati országokban is megtalálhatók).

Maga az „*uygur*” szó a szövetségre, egységre utal; a kifejezés modern kínai megfelelője, a „*wei wu er*” szó szerint is annyit jelent, hogy „*összekapcsolva öten együtt*”. Ez az elnevezés talán a legfontosabb törzsek számára utal, amelyekből létrejött a korabeli nemzeti egység. Az *uygur* népnév tehát nem jelent egyetlen – azonos nyelven beszélő, azonos hagyományokat őrző, azonos viseletű, azonos életmódot folytató – népcsoportot jelöl, hanem éppolyan *gyűjtőnév*, mint a korabeli nomád népnevek bármelyike. Annakidején természetes társadalmi jelenség volt, hogy a nagycsaládok-ban együttélő kisebb létszámú hagyományos családok, majd a törzsekké épült nagycsaládok, végezetül meg a – hol lazább, hol feszesen szervezettebb, hol csupán a közvetlen genetikai és nyelvi rokonságra, hol pedig más népekre is kiterjedő – törzsszövetség jelentette az antik nomád világ szervezetét, felépítését.

Az ujugurokról, de elődeikről, majd a kortársaikról is elsősorban a kínai történeti források alapján tudunk tájékozódni. Ezek közül a legfontosabbak a *Jiu Tang shu* (az „Ösi Tang krónika”) és a *Xin Tang shu* (az „Új Tang krónika”), a *Wei shu* (a „Wei krónika”), meg a *Tong dian* (az „Összetett alapmű”; NB: „„összetett”, mert történelmi, földrajzi, néprajzi, szociológiai tényeket egyformán közöl). A legtöbb dinasztia krónikája felhasználta a császári udvar Történetírók Hivatalának hiteles dokumentumait, a *Shi lu* („Történelmi Feljegyzések”) anyagát.

Az „*uygur*” szó – korabeli kínai szóhasználattal „*weihu*” változatban (= „összekapcsolva egymással”) – legelőször az Északi Wei-dinasztia idejében (Kr.u. 386–534) jelent meg.

Akkoriban az *ujugurok*, akiket a kínai források még *tiele* néven is emlegetnek, a Bajkál-tó térségében, és attól délre, a mai Mongólia füves pusztaságain, más türk csoportokkal együtt telepedtek meg. Velük együtt a *xueyantuo* (syrtardush/tardus) a *basmil* (baximi), az *oguz* (wuhu) és a *yakut* (guligan) törzsek voltak még ebben a térségben, tehát eredetileg valóban az ujugur népnév kínai jelentésére utaló *öt nagyobb rokon törzs*, – feltételezhető hun utódnép – jelentette az együttélő népeket.

A jelenlegi ujugurok tehát eredetileg nem a mai, meglehetősen ritkán benépesített területükön éltek Kína távol-nyugati vidékén a hatalmas Tarim-medencében és Dzsungáriában. Ez csupán a második honfoglalásuk alkalmával megszerzett új hazájuk.

A Krisztus előtti harmadik évszázadban, sőt feltételezhetően ezt megelőzően is az proto-(elő-)ujuguroknak a Bajkál-tótól délre, valamint a *Bajkál* (= Bei hai Északi tenger; kínai) és a *Jeniszej*-folyó (= Ana sai = Anya-folyó, Folyó anyánk; türk), valamint az *Irtis* közti tájakon volt a legősibb szállásterületük, ugyanabban a térségben, ahol annakidején a hunok² is éltek. Számos kutató állítása, vagy feltételezése szerint e két nép között közvetlen leszármazási kapcsolatot áll fenn. Több forrás szerint a pásztorkodás mellett a kovácmesterséghez is értet-

² A „*hun*” szóhoz szükségtelennek érzem az „ázsiai” vagy az „európai” megkülönböztetés hozzáfűzését, hiszen a számos generáció váltakozása és változása ellenére is *genetikailag azonos* népről van szó, akiknek csupán a pillanatnyi megtelepedési helyére utalna a kapcsolt geográfiai jelző.

tek. Miután a Jeniszej-völgyében bőséges vasérc-előfordulás volt, ők készítették a náluk erősebb hun „rokonainknak” a fém fegyvereket, nyílhegyeket.

A legrégebb kínai feljegyzésekben csak gyűjtőnéven szerepeltették a szomszédságukban élő törzseket: a kínaiak *dingling* néven foglaltak össze minden, tőlük északra élő nomád népet. Napjainkban történnek érdekes, és számunkra is sokatmondó kísérletek a kínai történészek körében – elsősorban Lin Gan, a Hohhoti Egyetem történelmi intézetének egykori vezetője részéről, – ahogyan a *dingling* törzseket próbálják szétválasztani, elkülöníteni egymástól³.

A *dingling* gyűjtőnév alá sorolt rokonnépeket a kínai krónikákban a későbbiekben *tiel*, *tieli*, *chile* és *gaoche* néven emlegették.

Közülük különösen figyelemreméltó a *gaoche* nép, akiknek a neve a „*magas kocsi*” népére utal. Megemlítendő, hogy a *gaoche* – kiejtés szerint: kaocs^o – név, a „*magas kocsi népének*” elnevezése formai és tartalmi tekintetben teljesen egybeesik a magyar *kocsi* szóval.

A régi krónikákban a népek elnevezése nem mindig követhető egyértelműen. Ennek több oka is van. Nem ritka jelenség volt, hogy egy-egy erősebb egyéniség, jól szervező törzsfőnök meghódított a saját, növekvő szükségleteinek kielégítésére újabb legeltető területeket az ott élő kisebb törzsekkel, népekkel együtt. Attól kezdve a legyőzöttek elhagyták a korábbi elnevezésüket, az új uraik nevét vették fel, már ők is a győztesek közé sorolták önmagukat. Hasonlóképpen cselekedtek az önként meghódított népek is. Természetesen ezeket a változó önelnevezéseket – ha bizonyos késéssel is, – követték a szomszédos országokban, így az írásos emlékekben, feljegyzésekben is. Ezért van az, hogy a régi nomád világra vonatkozó krónikákban, írott forrásokban néha *azonos* népek *különböző* néven szerepelnek, s ugyanakkor meg *különböző* népek meg *azonos* néven is előfordulnak.

A Krisztus előtti II. században, 138-ban, majd 119-ben az első hivatalos kínai diplomáciai küldött, az ifjú *Zhang Qian* tábornok jutott el olyan távoli nyugati területekre is, mint a Tarim-medencébe, majd a Tian Shan hágóin túl fekvő termékeny Ferganai-medencébe. Ő hozott elsőként pontos híreket a különböző türk eredetűnek feltételezett népekről, így az uygurokról is.

Az uygurok gyakorlatilag váltakozva élveztek egyfajta laza politikai függetlenséget, máskor meg egyfajta nomád-hűbéri függőségi helyzetet. A folyamatosan növekvő lélekszámú, és minden irányban új legeltető- és szállásterületeket kereső uygur törzsek megközelítően a Krisztus utáni 73. évtől keveredtek a tőlük délre élő kínaiakkal egy folyamatos, csaknem három évtizedig tartó konfliktussorozatba.

A Krisztus utáni V. századtól a *gaoche* népcsoport felett a *yanhe* törzs szerezte meg a főhatalmat. A század közepén, 450 körül *gaoche* vezetéssel felkelést szerveztek a *rouran* –vagy más néven a *ruanruan*– nép ellen. A *rouran* népeket a későbbi *európai avarral* szokták azonosítani, bár egelőre a bizonyítékok még nem teljesen meggyőzőek. Őket nem sokkal később leverte az újonnan feltűnt

3 Lin Gan professzor kutatásai során kimutatott egy olyan népcsoportot, amelyik a később nyugatra vándoroltak között élt. Őket „*mondzsen*”, vagy feltételezhető korabeli kiejtéssel „*mondzser*” névvel különbözteti el. (I.m.151-152. old.)

és szokatlan gyorsasággal megerősödött új –egykor *rouran* vazallus– nép, az ótörök törzsek nagy családjából kiemelkedő, a tulajdonképpeni névadó nép, a *türk*.

Valójában ez volt az az időszak, amikor a kínai források már egyértelműen beszélnek az *uygur* népről, mint egy csekély, mintegy 10 000 jurtás kis népről a Bajkál-tótól délre. Ekkor az uygurok egy olyan szövetségi rendszerben éltek, amit a keleti türkök egyik nagy rokon *tiel*e törzse, a *syr-tardush* (*tardus*) – kínai néven a *xueyantuo* – irányította.

Ettől az időtől a kínai krónikák már *tiel*e néven szerepeltetik a korábbi *gaoche* népet is. Ez nyilvánvalóan tükrözi a belső átalakulást, a más népekkel történt gyarapodást, a kiszélesedett szövetségi kapcsolatokat.

A koalíció a kínai Sui-dinasztiával is átmeneti szövetségre lépett, ami 603–630 között állott fenn. Ennek utolsó évtizedei már a Tang-dinasztia korára estek, amikor a *Göktürk Kaganátus*⁴, a Keleti Türk Birodalom vereséget szenvedett a kínai császári haderőtől. Közben az uygurok szerepe egyre erősebb lett, s a VII. század végére –megdöntve a *syr-tardush* vezetéset, – a függetlenségüket is kinyilvánították.

Amikor a második Göktürk Kaganátus megalakult, más rokonnépekkel együtt az uygurok is csatlakoztak hozzá. Az első és második türk birodalmat szokás még nyugati és keleti türk államnak/kaganátusnak is nevezni.

A türkök nagy uralkodók, *Kül tegin* és *Bilge kagan* (= „Bölcs kagan”), valamint mindkettőjük tanácsadója, hadvezére, *Tonjukuk* emlékére hatalmas szteléket állítottak fel birodalmuk akkori központjában, a mai Mongólia területén, az Orkhon és mellékfolyója, a Tuul (Tola) partján.

A hatalmas kőoszlopok négy oldalán *rovásírásos* feliratban, meglepően magas irodalmi színvonalon foglalták össze a türk állam létrejöttét, a sokéves adáz harcokat, végezetül pedig a türk népek egyesítését és győzelmét. E szövegek –sok egyéb mellett– egyértelműen bizonyítják azt is, hogy a türk nép volt az első olyan keleti lovasnomád nép, amelyik saját írásrendszerrel rendelkezett.

Köztudott dolog, hogy amikor a népvándorlás során a magyarok eljutottak Európába, a legelső feljegyzéseket készítő bizánci krónikások mindig *türköknek* nevezték őseinket.

Ennek oka döntően az volt, hogy amikor az egymást követő keleti lovasnomád hullámok – a hunok, az avarok, majd a magyarok, – elérték a Római Birodalom határait, a megrettent emberekben a történelmi folyamatosság teljesen azonos képzetét keltették. Egyforma volt az idegenek varkocsba befont haja, a bőrruhája, fegyverzete, egyformának hangzott a beszédük – tehát joggal tartották azonos család összetartozó gyermekeinek őket.

Amikor az 1980-as évek legvégén meglátogathattam e hatalmas emlékoszlopokat a mongóliai végtelen füves pusztaságban, akkor még csak gyönyörködtem

⁴ A *Göktürk Kaganátus* elnevezése nem csupán a *Kék Türk Kaganátus* névre fordítható. A „*kék*” egyúttal az „*ég*”, „*a menny*” szimbóluma is volt, ami az egyistenhívő keleti nomád népek esetében azonos értékű volt a személytelen „*Isten*” fogalommal is. A „*kök tengri*” sem egyszerűen a „*kék tenger*” jelentésű, hanem értelemszerűen „*az ég tengere*”, azaz az „*ég istene*”, „*égi isten*” szavakkal is fordítható. Ennek alapján elfogadható a *Göktürk Kaganátus* esetében a *Mennye/Isteni Türk Kaganátus* értelmezés is.

a magyarok számára oly ismerős rovásjelekben, de aztán idehaza megismerhettem Kakuk Zsuzsa ihletett fordítását is Bilge kagán és Tonjukuk szavairól:

„...Az ember fiait fölött ősapám, Bumin kagán és Istemi kagán uralkodott. Trónra kerülve megszervezték a türk nép birodalmát, és megszabták törvényeit. A négy világtáj mind ellenségük volt, de hadakat vezetve e négy égtáj népeit mind meghódították, mind engedelmessé tették...

... Hogy a népet felemeljem, tizenkét nagy hadjáratot vezettem: északra az oguzok ellen, keletre a kitajok és a tatabik ellen, délre a kínaiak ellen...

...Éjjel nem volt álmom, nappal nem volt nyugovásom, piros véretem ontotam, sőtét verejtéket izzadtam, munkámat és erőmet áldoztam én, s én magam hosszú lovas-hadjáratokat küldöttem⁵...”

Szakmailag egyértelműen indokoltnak tűnik, hogy ezt a személy- és népnevekben bővelkedő, különösen gazdag történelmi háttérismereteket tartalmazó hosszú szövegeket, a történettudományban „orkhoni feliratok” néven ismert, kopott kóhasábokra vésett hosszú összefoglalásokat a magyar történészek is alaposan újra elemezzék, hiszen mindez a magyarság eredetével kapcsolatosan is fontos új adalékokat foglalhat magában.

Az imént említett *Bilge kagán* halála után, 734-et követően a türk birodalom lassan a hanyatló szakaszba jutott. Ehhez hozzájárultak a kínaiak is, akik több türk-ellenes felkelést is a háttérből bátorítottak. Ezalatt a folyamatosan erősödő uygurok új szövetséget hoztak létre, amit „*tokuz oguz*” – kilenc oguz, kilenc türk törzs – néven ismer a történettudomány. Kezdetben az uygurok ennek a törzsszövetségnek csak az egyik résztvevő tagját alkották, majd hamarosan a vezetői lettek.

744–745-ben az uygurok katonai ereje annyira megnőtt, hogy – más, leigázott törzsekkel, a basmilokkal és a karlukokkal közösen, – meg tudták dönteni a Keleti Türk Birodalmat, a Göktürk Kaganátust. Így jött létre az *Uygur Kaganátus/Birodalom* a keleti nomád népek őstörténetéből és hősmondákból jólismert legendás Ötüken hegyen.

Ekkor még átmenetileg megmaradt a korábbi *tokuz oguz* – a kilenc oguz – elnevezés is, de már feltűnik az *on uygur* – a tíz uygur – névhasználat is. Ez utóbbi utal arra az új történelmi helyzetre, hogy a korábbi kilenc *oguz* türk törzs mellett megjelent, sőt már a szövetség vezetője, névadó ereje az *uygur* törzs lett.

Az Uygur Birodalom csaknem pontosan egy évszázados fennállása szinte folyamatosan harcokkal telt el.

Folyamatos küzdelmet kellett folytatni a szomszédos nomád népekkel, de még a kínai Tang-dinasztia (618-907) virágkorában is sikeres rajtaütésekkel nyugtalanították hatalmas déli szomszédjukat. A Selyemút megrakott karavánjai sem voltak teljes biztonságban az uygurok támadásai elől.

Volt ugyan egy viszonylag rövid ideig tartó időszak a VIII. század második felében, *Bügü kagán* húsz évig tartó uralkodása idejében (759-779), ami az Uygur Birodalom/Kaganátus aranykora volt.

Az állam katonai ereje érzékelhetően megnőtt, még az egykori kínai fővárost, Luoyangot is elfoglalták.

⁵ Az orkhoni feliratok ; 57-75. old. In: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Sajtó alá rendezte Gyórfy György ; Gondolat Kiadó, Budapest, 1986

A szomszédos népekkel folytatott kereskedelem gazdaggá tette őket. Jellemző az államközi kapcsolatokra, hogy az uygur nyelv egyfajta általánosan használt, összekötő nyelvvé lépett elő. Még évszázadokkal később is megesett, – így a mongol Arany Horda államigazgatási gyakorlatában is, – hogy más nyelven megfogalmazott fontos iratokat *uygur írással* jegyezték fel. Kulturális fejlődésükre és írásbeliségükre komoly hatást gyakorolt a manicheus vallás felvétele.

A külső küzdelmek mellett a később kiújuló belső anarchia, az alvezérek lázongásai, a leigázott kisebb népek meg-megújuló felkelései jelentősen hozzájárultak az Uygur Birodalom ingatag léteéhez, majd folyamatos gyengüléséhez.

A küzdelmek végtelen sorát végezve az északról – a Jeniszej-folyó felső folyásvidékéről és a mai Tuva területéről – betörő *kirgiz* seregek zárták le, amikor pontot tettek 840-ben az uygur történelem első szakaszára, megdöntve a birodalmukat.

A birodalom ugyan felbomlott, de az uygurok történelmi jelentősége és szerepe egyáltalában nem szűnt meg, hanem más helyen és más körülmények között folytatódott.

2, Az uygurok újkori történelme

Az Uygur Birodalom/Kaganátus bukását követően az uygurok többsége szét-szóródott: többségük az Altáj hegységtől délnyugatra, a Tarim-folyó medencéjébe, a mai Xinjiang középső területére vándorolt, mások meg ennek keleti részére, a mai Turfan környékére.

Az előbbieket részben keveredtek a térségben élő más türk népekkel, akik itt, a Tianshan hegységtől északra éltek, később pedig egyéb, még délebbre élőkkel is, aztán tibetiekkel, khitanokkal (qidanokkal) és mongol maradványnépekkel, s így alakult ki a *mai uygur* nép.

Valószínűsíthető, hogy ebben az időszakban jött létre a „*sárga uygurok*” („*sharigh uyghur*”), más néven a „*uygurok*” (magyaros helyesírással: jugurok) egyre jobban önállósuló csoportja is, akik az előbb említett, népesebb törzsektől keletebbre, a mai Gansu tartomány középső vidékére települtek át.

Ők a *sárga* melléknevet nem a világosabb bőrszínük miatt kapták, ahogyan ezt még magyar antropológusok is feltételezték róluk, hanem ez a megkülönböztető elnevezés még az egykori uygur-óshazabeli, mongóliai állapotokra emlékeztetett.

A korabeli nomád szállásrend békeidőben ugyanis nem akárhogyan, hanem meghatározott rend szerint épült ki, s ez egybeesett a háborúskodó idő katonai, valamint hadbavonulási rendjével.

Az egyes világtájakat⁶ színekkel azonosították, s a legfontosabb, a *közép* a *sárga* színnel volt azonos, az életet adó napfény és a gazdagságot szimbolizáló arany közös színével. Ez volt a kagán és a vezérek szálláshelye, a település legjelentősebb, tehát egyben a legvédelettebb pontja.

⁶ Kelet antik népei nem csupán a nálunk is honos négy világtájban gondolkodtak, hanem a földiknek közéjük sorolták a közös kiinduló-pontot, a középet is.

A többi harcos és családjuk e köré települt le a világtájakra jellemző színekkel jelölt irányokban. Ez ugyanis azt jelentette, hogy hadbavonulás esetében mindenki már kezdettől tudta, hogy a sereg mely szárnyára kell vonulnia, például a feketének északra, a zöldnek/kéknek nyugatra. A vezérnek és közvetlen kíséretének – a sárga színnel megkülönböztetett személyeknek – természetesen a sereg közepén volt a kijelölt helye.

A kirgiz nomád csapatok elől nyilván a legvédehetőbb helyre kellett átköltöznie a vezéri nagycsaládnak, s így került az uygurok *sárga uygur* (= yugur) csoportja a mai Gansu tartományban a Qilian-hegység legvédehetőbb fennsíkjaira, elzárt, lefolyástalan kis medencéibe.

Mindmáig itt élnek a sárga uygurok, a *yugurok* (jugurok). A korabeli kínai feljegyzések „*huangtou huihe*” („sárgafejű uygurok”) névvel hivatkoznak rájuk, de most már egyértelműbb, hogy miért viselnek sárga fejfedőket. A sárga süveg ugyan jellemző a buddhista „sárga szektára” is, de ez a vallás csak a későbbiekben jutott el közéjük. A keletebben élő népcsoportjuk jelenleg is ezt a vallást követi.

Amikor az utóbbi években ismételtelen meglátogattam őket, örömmel kellett arra felfigyelnem, hogy az elzárt megtelepedésük miatt – a mindenhol erőteljes urbanizációs folyamat ellenére, – mennyire jól megőrizték egykori gazdag kulturális hagyományaikat, népviseletüket, a szájról-szájra továbbadott legendákat, népmeséket, szólásmondásokat, balladákat, ősi népdalaikat.

Erre az utóbbira azért kell feltétlenül utalni, mert az ősi magyar népdalaink ereszkedő dallamvonalú pentatonikus szerkezete, vagy a kvintváltós dallamfelépítés kizárólag csak az ő közegükben található meg. *Du Yaxiong* kínai zenetudós összehasonlító tanulmányai rendkívül fontos *magyar-yugur zenei párhuzamokra* utalnak, s ő a közös gyökereket a hun zenei világból eredezteti.

Némiképp meglepő, hogy ez a jelenleg már ugyancsak csekély lélekszámra fogyatkozott yugur (jugur) népesség – 2005-ös adatok szerint 13719 fő, – is két csoportra tagolódik. A türk nyelvcsoporthoz tartozik a nyugatabbra megtelepültek *yaohuer* – ’ sarigh yoghür’ – ága, akik muszlimok ; a keletebbre megtelepült *engleer* – ’shera yoghor’- csoport egy mongol dialektust beszél, s ők a buddhizmusnak a mongol lámaista irányzatát követik.

A *yugur* (jugur) népcsoportnak a többségi *uygur* (ujgur) tömbről történt elnevezésbeli leválása a XIII. században történt meg Wilhelm Rubruquis flamand származású ferences rendi hittérítő feljegyzése szerint, aki a mongol káni udvarban járt követként. Ő jegyezte fel ezt a hangátvetést – két hang felcserélését, – amikor *először* nevezte latin nyelvű feljegyzésében *iugures*-nek az uygurok egy csoportját.

A yugurok (jugurok) *tibeti* nyelvű, tehát az úgynevezett *külső* elnevezése a *jugur*.

(Ezt az elnevezést, valamint a *jogur* változatát gyakran megtaláljuk a magyar közleményekben is ; ez ugyanaz a jószándékú tájékozatlanság, mintha a „Hungarian” szót használnánk magyar nyelvű szövegben a „magyar” megnevezés helyett.)

Valószínűleg Kőrösi Csoma Sándor is ezt a *jugur* nevet hallotta göttingeni tanulmányai során, akiket mindenképpen szeretett volna felkeresni, mert ben-

nük gyanította a magyarság őseit. Valószínűleg azonban nem erről a kisebb csoportról lehetett szó, hanem a népesebb ujugurokról, akikről a korabeli európai tudományosság tudhatott.

Az ujugurok új hazájuk területén, a mai Xinjiangban gyors társadalmi, gazdasági és egyben kulturális fejlődést éltek meg.

Bár a legelőváltó nomadizáló állattartás, – ahogyan ezt magam is sokszor tapasztaltam itteni kutatóútjaim alkalmával az 1990-es évek derekán, majd a 2000-es évek elején, – túlélte a történelmet, de lassan meghonosodtak a megtelepedett életmóddal együtt a földművelés, kézműves háziipar, meg egyéb gazdasági ágazatok is.

A Tarim-medence régóta ismert találkozóhelye volt az eltérő civilizációknak. E terület a különböző népek és kultúrák, vallások útkereszteződése volt, s ez nem sokat változott az ujugurok idetelepülése után sem. Kialakult egy sajátos összekötő szerep e nyugati vidék törzsei, valamint a távolabb fekvő, keleti kínai területek között. A Selyemút forgalmának élénkebbé válása még nagyobb léptékű nemzetközi kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat indított el a szomszédos, sőt a még távolabbi országok irányába is.

A korábbi törzsek egyértelműen az államszerveződés irányába léptek előre. Nem alakult ki az új hazában egységes ujugur állam, inkább önálló és félfüggetlen oázisvárosok jöttek létre, bár két jelentősebb ujugur kánságot, „királyságot” is megszerveztek a Tarim-medence északi részén Kuqa (Kucsua), délkeleten pedig Turfan központtal. Ezek fontos szerepet tölthettek be a Selyemút kétirányú forgalmában, és annak következtében, hogy az egykori egységes Ujugur Birodalom/Kaganátustól eltérően most közvetlen kapcsolatba kerültek az arab országokhoz, egyre gyorsabban hódított a körükben az új vallás, az iszlám. A mai Xinjiang ujugur lakossága körében mindmáig ez maradt a meghatározó vallás.

Megtartották, pontosabban továbbfejlesztették a türkök rovásírását, sőt a szogd írás – amit korábban már a szogd közvetítéssel átvett manicheus vallás szövegeinek leírására alkalmaztak, – lett végezetül a ma is használatos ujugur írás alapja.

A manicheus vallás *felvétele*, sőt gyakorlatilag *államvallássá tétele* még a korábbi óhazában, az Ujugur Birodalom/Kaganátus rövid fénykorában történt a VIII. század második felében.

Ebben a fontos kagáni, uralkodói döntésben szerepe lehetett annak, hogy Kínától, s ezzel együtt a kínai befolyás minden formájától látványosan kívántak elhatárolódní. Ennek végső eredménye elsősorban az volt, hogy *az ujugurok sem akkor, sem később nem olvadtak be* – más belső-ázsiai népekhez hasonlóan, – a kínai civilizációba.

A manicheizmusra történt áttérésnek elsősorban a kultúrára, a műveltség terjedésére és az írásbeliség magas színvonalára volt hatása. Sok fontos korabeli írás, elsősorban manicheus és buddhista vallási szövegek, amelyek a történelmi viharok során elkallódtak, az ujugur fordításuk révén maradtak meg.

A későbbi századokban a kisebb ujugur kánságok és oázisállamok függetlensége, vagy látszólagos függetlensége tovább mérséklődött, ahogyan a kínai császárság ereje és nyugatra történő terjeszkedése növekedett. A történelmi

együttélés azzal járt együtt, hogy nem csupán ujjur kereskedők, hanem más polgári és katonai személyek is átköltöztek – főleg a mongol Yuan-dinasztia időszakától (1271-1368), – a Mennyei Birodalom fővárosába. Sokan lettek magas rangú politikusok, vagy katonai vezetők, de neves írók, történészek is kikerültek közülük. Alkotásaik közül *Mahmud al-Kashgari*, az évezreddel ezelőtt élt híres ujjur lexikográfus terjedelmes türk szótára, lexikonja bizonyára kivételesen fontos forrásműve lesz a magyar őstörténelem kutatóinak (jelenleg készül a magyar fordítása).

A későbbi Ming-dinasztia császárai alatt (1368-1644) ugyanez a folyamat zajlott tovább. Új vonása volt a kapcsolatoknak, hogy az ujjur határvidék hivatalosan is határőrizeti feladatot kapott, amit – az egykori nomád világ örökségeként megőrzött – harcias szellemű lakossága testhezálló feladatként fogadott el.

Ugyanakkor éppen ez a határmenti fekvés keltette fel az Ázsiában is terjeszkedni vágyó európai nagyhatalmak, elsősorban Anglia és Oroszország figyelmét. Ez nem csupán abban állt, hogy Xinjiangra is ki akarták terjeszteni a közvetlen befolyásukat, hanem esetenként még az ujjurok elszakadási törekvéseit is támogatták. A szakadár lázadók leghíresebb vezére *Yakub* bég volt a XIX. század második felében. Ilyesféle mozgalmak néha még napjainkban is fellángolnak, de a jelenkori Kína nem kíván támogatni semmiféle nemzetiségi elszakadási szándékot, s az ujjurlakta területet a politikailag érzékeny térségek közé sorolják.

3. Az ujjurok jelenkori élete

A mai ujjur lakosság külső antropológiai jegyei, arcvonásaik, ruházatuk, étrendjük, jellegzetes népművészetük, népzenejük és táncaik, gondosan megőrzött és feltve ápoltt hagyományaik jól felismerhetően őrzik az ősi gyökereket. Megjelenésük élesen eltér az államalkotó többséget jelentő kínai – han – lakosságétól, s egyáltalában nem tűnnek idegennek a magyar izlésvilág számára sem.

Az ujjur férfiak és nők, öregek és fiatalok mindennapi viseletének elengedhetetlen tartozéka az évezredes hagyományokat őrző kerek sapka, a *duopa*, amelyre négy sarokra lehet hajtogatni. Ezernyi változatú színpompás virágmintás hímzése miatt 'virágsapkának' is hívják; motívumvilága különösen ismerős lehet a matyó és a kalotaszegi népművészet ismerőinek.

A férfiak gyakran tűznek – harcos hagyományaik máig élő emlékeként, – hosszú kaftánjuk, a *qiapan* övébe díszes tört. Ennek markolatát stilizált madárfej díszíti, sokan ezért „turulmadaras törnek” is hívják.

Jóllehet ezúttal csak önkényesen szemezgetünk sokoldalú jelenükben, de két apróságra még érdemes odafigyelnünk.

Lendületes táncaik között van egy számunkra különösen ismerős: ők is gyakorolják a nálunk is honos 'üveges' táncot.

Helyenként – főleg a hegyvidéki tájakon – még megtartották azt a nomád-kori temetési szokást, hogy a tetem sírba helyezése előtt *belenyilaznak* a kiásott gödörbe. Ezzel akarják egyrészt megakadályozni a későbbi kísértetjárást,

másrészt pedig az elhunytá olalkodó gonosz szellemet kívánják ártalmatlanná tenni. Ugyanezt a különleges szokást írja le Benedek Elek⁷ is: „...a XVIII. század utóljában, mielőtt a koporsót a sírba leeresztették, *háromszor lóttek bele*. Ugyanígy tettek hajdan a székelyek is...”. A keletről hozott ősi magyar szokást megőrizte szólásmondásunk is: „*lóttek már szegénynek*”, mondjuk kissé tréfásan a gyász enyhítésére.

Az említett különleges jelenségek kétségtelenül a meglévő *keleti gyökereinkre* utalnak.

Ugyanakkor a tárgyi és szellemi néprajz anyagai, adatai mellett a *népi emlékezet*, ami szintén nem hanyagolható el a történelmi kutatások során, is őrizi a nomád múlt mellett az egykor együttélő népek összetartozásának az emlékét is.

Ilyenkor talán szükségtelen arra utalni, hogy nem a *jelenleg élő* népek *jelenleg élő* rokonairól van szó, hanem arról, hogy *őseink* feltételezhetően milyen *más népek őseivel* élhettek együtt.

A mai Gansu és főleg Xinjiang területén az ott végzett sokszori kutatóút során ismételtelen találkoztam azzal a ténnyel, hogy a ma ott élő ujjurok és más türk eredetű nemzetiségek körében mennyire élő a *népi emlékezet* jeleként a *magyarsággal való rokonságtudat*.

Az ujjur fővárosban, Ürümqiben (Ürümcsiben) ismételtelen találkoztam olyanokkal, akik nem azért állítottak meg és fogtak körül, mert „messziről jött idegen” voltam, hanem azért, mert számukra ismerős, számontartott „magyar” voltam. Tudtak Magyarországról, mi több: Budapestről és a Dunáról is. (Ugyan, hány magyar tud ma a budapesti utcákon az ujjurokról, meg a mienkénél jóval nagyobb fővárosokról?)

Kashgarban egy kéretlenül érdeklődő ujjur – megtudván, hogy magyarral beszélget, – összeérintette a mutató és a középső ujját. „*Látod, ezek voltunk mi, együtt nőttünk fel, együtt voltunk.*” „*De ti, – folytatta, s a tenyerembe írta a számot, hogy ne tévesszem el, – kétezer éve elmentetek nyugatra.*” Nem akadémikus volt, nem történelemtanár, hanem egyszerű kashgari járókelő a péntek délutáni közös muszlim ima után.

Hasonlóan emlékezetes volt, amikor a Takla Makan sivatag egyik legendás oázisában, Qarkilik-ban – ahol száz éve honfitársunk, Stein Aurél kitűnő állapotban lévő, kaukázusi típusú múmiákat talált, – a településnek és egyszemélyben a kis régészeti gyűjteménynek vezetője megkérdezte a szokásos őstörténeti eszmecsere után: „*Tulajdonképpen most hányan is maradtatok ott nyugaton?*” „*Úgy tízmillióan*” – próbáltam kikerekíteni a statisztikai adatot. Erre egy másik helybéli politikai vezetővel némi tanakodásuk következett, aztán kijelentette a bátorító közös álláspontot: „*Akkor, ha visszajönnetek ide, itt még földet is kaphat mindenki!*”

Nehéz szavakban méltatni az ilyesféle élmények értékét és hatását. Ilyenkor felidéződnek a régi személyes emlékek, mint bizonyára mindenki másban is. Eszembe jut a francia jogásznő, aki megkérdezte: „*Most mondjam meg, de őszintén. Magyarországot tulajdonképpen Európában van?*”

⁷ Benedek Elek: A magyar nép múltja és jelene I-II., II/459.old ; Athenaeum, Budapest, 1898

Ilyenkor lehet meggyőződéssel érteni és érezni az ujjurok vázlatos történelméből is megismerhető történelmi tanulságot: az eredettudat a megtartó nemzet tudat része, a hiteles történelmi tájékozottság erőt ad. Ne legyünk sem tájékozatlanok, sem erőtlének!

Irodalom:

- BAY SOUYI (1982, ed.): *An Outline History of China* Foreign Languages Press, Beijing, China
- BÁRDI LÁSZLÓ (1999): *Belső-Ázsia népeinek seregszemléje I-II-III*. In: Turán, II. évf. 2-3-4. sz., Budapest
- BÁRDI LÁSZLÓ (2000): *Ósi lovasnomád népek mai nyomai Belső-Ázsiában* In: Kőrösi Csoma Sándor és a magyarság keleti eredete KCSS Közművelődési Egyesület, Kovászna
- CZEGLÉDY KÁROLY (1969): *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig* Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 8., Akadémiai Kiadó, Budapest
- DU YAXIONG (1993): *Zhongguo ge shaoshu minzu minjian yinyue gaishu* („Kína nemzeti kisebbségei zenéjének összefoglaló leírása”) Shaoushu minzu yinyue congshu („Nemzeti Kisebbségek Zenei Könyvsorozata”), Renmin yinyue chubanshe („Népi Zenei Könyvkiadó”), Beijing
- DU YAXIONG (1995): *Zhongguo minzu jiben yueli* („Kína nemzetiségeinek alapvető zenetudománya”) Zhongguo minzu yinyue wenhua congshu („Kína nemzetiségi zenéjének kulturális könyvsorozata”), Beijing, China
- Du Yaxiong (1998): *Rokon vonások a magyar és észak-kínai népzene között* Főnix Könyvek 13., angolból ford.: Végvári József Dél-Nyírségi Tájvéd. és Kult. Értéktörző Egyesület, Debrecen
- ECSÉDY ILDIKÓ (1979): *Nomádok és kereskedők Kína határain* Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 16 ; Akadémiai Kiadó, Budapest
- FEI HSIAO TUNG (1981): *Toward a People's Anthropology* China Studies Series, New World Press, Beijing, China
- GROUSSET, RENÉ (1939): *The Empire of the Steppes, A History of Central Asia* Rutgers, New Brunswick, (new edition: 1970, transl. Naomi Walford)
- HORVATH, ISABELLA & DU YAXIONG (1995): *Xinjiang's Population of the pre-Turkic Age in the Light of Chinese Archeology and Historical Sources* In: Eurasian Studies Yearbook 67(1995) Eurolingua, Berlin-Bloomington-London-Paris-Toronto
- KAMALOV ABLET KAJUMOVICS (2001): *Drevnyije ujjuri* („A régi ujjurok”) Nas Mir („A mi világunk”), Almati, Kazahisztan
- LIN GAN (1987, ed.): *Tujue yu huihe lishi lunwen xuanji I-II* („Válogatott történelmi tanulmányok a türk és ujjur népekről I-II”) Zhonghua shuju („Kína Könyvkiadó”), Beijing, China
- LÓRINCZ LÁSZLÓ (1977): *Mongólia története* Gondolat, Budapest
- MACKERRAS, COLIN (1972): *The Uighur Empire According to the T'ang Dynastic Histories* ; Asian publications series no. 2 Australian National University Press, Canberra

- MA YIN (1989, ed.): *China's Minority Nationalities* Second edition 1994, Foreign Languages Press, Beijing, China
- YANG FUXUE-NIU RUJI (1995): *Shazhou huihu jiqi wenxian* („A shazhoui ujjurok és a kapcsolódó dokumentumok”) Gansu wenhua chubanshe („Gansui Kulturális Kiadó”), Lanzhou, China
- VÁSÁRY ISTVÁN (2003): *A régi Belső-Ázsia története* (második, átdolgozott kiadás) Magyar Őstörténeti Könyvtár 19, Balassi Kiadó, Budapest
- ZHANG WEIWEN-ZENG QINGNIAN (1993): *In Search of China's Minorities* New World Press, Beijing, China